ئاو

پرۆژەی اپ
ئەڵقەیەکی تری کۆلۆنیالیزمەکردنی کوردستان

PDF4Kurd

هەڵۆ بەرزنجەیی

لە بڵاوکراوەکانی (ڕێکخراوی خوێندکارانی
سۆسیالیستی کورد لە ئەوروپا ـ سۆکسە)
2004 – چاپی دووەم

خوێنەرانی هێژا ....

ئەم بەرهەمە بچکۆلانەیەی بەردەستان بریتی بوو لە نامیلکەیەکی 20 لاپەڕەیی و بە ناونیشانی (پرۆژەی گاپ , ئەڵقەیەکی تری کۆلۆنیالیزمەکردنی کوردستان) ساڵی 1992 ڕێکخراومان بڵاوی کردەوە. بە داخەوە کاتی خۆی کۆمەڵێ هەڵەی چاپ و کەماسی دیکەی تێکەوت.

دواتر هاوبیر هەڵۆ چەند ووتارێکی دیکەی جیا جیای لەمەڕ هەمان باسەوە لە کات و شوێنی جیاجیادا بڵاوکردەوە ــ لێرەدا هەموو ئەو بابەتانەمان جارێکی دیکە بڵاوکردۆتەوە و ئاماژە بە سەرچاوەکانیان کراوە ــ .

ئەمڕۆ ڕوونکردنەوەی پرسی (ئاو) و زیادکردنی زانیاری لەمەڕ ئەم مەسەلەیە ، لە هەرکاتێك زیاتر بۆتە جێی بایەخی هەموو لایەك و ڕۆژانە تێکەڵ بە دەیان کێشە و دیاردە دەبێت. لە دنیا دا مەسەلەی ئاو چەندین دەزگا و کەسانی شارەزای بەخۆیەوە سەرگەرمی باس و لێکۆڵینەوە کردووە . وڵاتی ئێمەش بەم سامانە سروشتییە کە بە (زێڕی سپی) ناودەبرێت هێجگار دەوڵەمەندە و چەند زانیارییەکانمان

لەبارەیەوە فراوانتر بکەین ، هێندە باشتر دەکارین مامەڵەی دروست لەگەڵ ئەم سامانە میللییەدا بکەین . وەکو دیکەش دەتوانرێت لە بەهای ئەم چەکە سروشتی و ئابوورییە لە مەیدانی سیاسیدا سوودی زۆر وەربگیرێت و ئاو نەخشێکی ئەرێتی باشتر لە سامانەکانی دیکە لە دووڕیانی چارەنووسسازیی ئێمەدا ببینێ .

لەم چاپەدا جگە لە راستکردنەوەی هەڵەکان و زیادکردنی ئەو چەند ووتارە ، بۆ تێر و تەسەل کردنی باسەکە ، چەند بابەت و کۆمەڵێ زانیاری نوێی دیکەش بەرچاو دەکەون . نووسەر بۆ نووسینەکانی سوودی لەم سەرچاوە ئاڵەمانی و عەرەبیانە وەرگرتووە:

1- Krieg um Wasser ? K.Polkehn 1992.
2- Die H2- Revolition
Jeremy Rifkin 2002.
3 ـ مشكله المياه في الشرق الاوسط / مركز الدراسات الاستراتيجية والبحوث والتوثيق ـ جزئين لبنان 1994.

رێکخراومان ... لەگەڵ ئاواتی زیاتری دەوڵەمەند کردنی کتێبخانەی کوردی بە بەرهەمی فرە بابەت، جارێکی دیکە دەستخۆشی لەو کارە دەکات . هیوادارین ببێتە مایەی

بەرهەمی بەپێزتر بۆ رۆشنبیری و فراوانکردنی ئاسۆی مەعریفی نەتەوەییمان .

لیژنەی رۆشنبیریی ـ سۆکسە

رێبەندانی2703 /2004

پێشەکیی چاپی یەکەم

خوێنەری خۆشەویست ... هەمووان پێدەزانین کە کاری نووسین لەمەڕ مەسەلەیەکی وەك *(ئاو)* ەوە چ لە باری ئابووری و سیاسی چ وەك سەرچاوەیەکی سروشتی و کەرەسەیەکی پیشەسازییە , چەند کارێکی دژوار و ئەستەمە و بە تایبەت لە کوردستاندا . هۆکەشی دەگەڕێتەوە بۆ بنەمای بارە بندەستی و وڵات دابەشکراوی و داگیرکراوەکەمان ، کە لە لایەن داگیرکەرانەوە هەموو بوارێکی ژیانمان لێتەنراوە .

رێچکەشکاندن لەم بوارەدا و خستنە بەردەستی یەکەم نۆبەرە ، پێدەچێت ئەم بەرهەمە بچکۆلانەیەی هاوبیر (هەڵۆ) بێت .

هەڵبەتە لە کەموکوڕی بەدەر نییە و دەکرێت بە بەراورد ، بەو مەسەلانەی ئاماژەمان بۆ کرد بە کاری (تنۆکێك لە دەریایەك) دابنرێت . دیارە نەبوونی سەرچاوە و کەمی زانیاریش لە پاڵەوە رۆڵی خۆیان دەلیزن . بەڵام وەك سەرەتا و بە تایبەت پەردە لادان لەسەر پرۆژەیەکی ترسناك و پڕ لە مەترسی بۆ سەر چارەنووسی نەتەوایەتیمان ، کە ئەویش (پرۆژەی گاپ) ە . ئەم پرۆژەیە بایەخی تایبەتیی خۆی هەیە. گومانیشی تێدا نییە ، کە ئەم کارە ئەرکی کەسانی شارەزا و مەڵبەندە تایبەتییەکانی لێکۆڵینەوەیە . بەڵام سەرئەنجامی

نائومێدی له چاوەڕوانی و بـه مەبەستی ناسـاندنی پڕۆژەکـه و دووریيــه سیاســی و ئابووریيــەکانی و رەگوریشــەی ئامانجــه دوژمنکارییەکانی بەرانبەر بە نەتەوەکەمان لـه دایکبـوونی ئـەم بابەتەمان لەبەرچاو گرت .

ڕێکخراومان دەستخۆشکەری لەم کارە کرد و پیرۆزباییش لـه هەموو بەرهەمێکی تری سوودبەخش دەکـات ، کـه کتێبخانـەی کوردی لە جۆراوجۆری بوارەکاندا دەوڵەمەند بکات .

سـۆکـسـه

ڕێبەندانی 2691 / 1992

بەرکوڵێك

زانستکاری ئینگلیزی Henry Carendish لە ساڵی 1776 دا لە تاقیکردنەوەیەکدا لە Royal Society in london بە هاوکاریی ئامێرێکی ئەلەکترۆنی ئاوی لە گرێدانی O+H پێکهێنا . ئەم دوو مادەیە سەرەتا ناویان نەبوو . ناوبراو ناوی نان هەوای راگرتنی ژیان و هەوای ناسووتێنەر . ساڵی 1785 زانایەکی کیمیاوی فەرەنسایی A.L.Lavoisien هەمان تاقیکردنەوەی سەرێی دووبارە کردەوە و سەرکەوتوو بوو لە کارەکەیدا و دوو مادەی ناوبراوی ناونا H و O .

هایدرۆجین یەکجار لە شەڕدا بەکارهێنراوە . Cheonike Gyeton de چوار ساڵ پاش پەلاماردانی زیندانی Bastille ـ باستیل ، بە مەبەستی دوژمنایەتی کردنی دوژمنانی کۆماری فەرەنسا ، داوای کرد هایدرۆجین بە بڕی زۆر بەرهەم بهێنرێ و وەك باڵۆن ئامادە بکرێ . ئەوەبوو لە ساڵی 1794 دا لە سەربازگەیەکی لای شاری پاریس یەکەم بۆمبای هایدرۆجینی دروستکرا . کەنەدییەکانیش هەوڵی دروستکردنی ئەم چەکەیان داوە و ئێستاش شاسواری ئەم مەیدانەن و لەم رووەوە خاوەنی گەورەترین کارخانەن لە جیهاندا .

زانســتكار J.B. Sanderson Haldane هێــزی هایدرۆجینناس ساڵی 1923 كه هێشـتا تەمـەنی نـەبوو بـووە 30 ساڵ له زانسـتگەی Cambridge لێكچـەرێكی لەسـەر ئــەم بابەتــە دا و ئامــاژەی بــەوە كــرد ، كــەوا هایــدرۆجین سەرچاوەی ووزەی ئایندەیه . ئـەم قسـەیه لـەو سـەرمەدا وەك تەقینەوەیەك وەرگیرا . هێندە جێی سەرسوڕمان بوو تەنانەت هاوئەكادیمییـەكانی خۆشـی باوەڕیـان پـێ نـەدەكرد .نـاوبراو ووتی: هایدرۆجینی شل گرام بە گرام كاریگـەرترین خەزنكـەری ووزەی ناسراوە ، كە سێبەرابەری هەر یەكەیەكی دیكـە كێشـی گـەرمی زیـاتر لـە نـەوت دەدات . Julse Verne لـە سـاڵی 1874 دا له كتێبی (دوورگـە پـڕ لـە نهێنییـەكان) دا كـە لـە گەرمەی شەڕی ناوخۆی ئەمـەریكادا بڵاویكردۆتـەوە . بـاس لـە هــەڵاتنی 2 ســەرباز دەكـات ، كـە لـە ئوردووگایـەكی مەیـدانی شــەڕەوە بــە هــۆی باڵۆنێكــەوە لــە دووری 7000 میــل لــە نیشتمانی خۆیان دەنیشنەوە . رۆژێ یەكێ لە سەربازەكان لـە ئەنـدازیار Cyrus Hardiny ی دەپرسـێ : چـی بەسـەر بازرگانی و پیشەسازی ئەمەریكادا دێت ، گەر خەلووزی نەما ؟. چی دەسووتێنن ؟ . هاردین لە وەڵامدا دەڵێ ئـاو . واتـە 128 سـاڵ پـێش ئێسـتا ئـەم بیرۆكەیـە هـەبووە ، كـە ئـاو بكرێتـە

سەرچاوە و رووناکی و گەرمی لێ دروست بکرێت و جێی هەموو کەرەسەکانی دیکە بگرێتەوە .

شۆڕشی ئاو کە بەشێکی دیاری پسپۆڕان و زانایانی دنیای بە خۆوە سەرقاڵ کردووە . زانایان بەردەوام عەودالّی ئەوەن وەك ئەلتەرناتیفێکی باشتر لە نەوت بیخەنە کارەوە ، بە مەبەستی ئەوەی وەك چارەسەرێك بە رووی موسڵمانی رادیکال و کۆتایی هێنان بە بەشێك لەو کێشمە و هەرایانەی لە دنیادا لەژێر پەردەی نەوتدا هەیە بهێنن و بەشێکی دیاری چاوچنۆکی رۆژئاوا خاوبکەنەوە .

دوای رووداوەکانی 11 ی سێپتەمبەری 2001 هەردوو کارخانەی گەورەی Shell&Royal Dutch لە کۆنفرانسێکی پرۆگرامی UN دا بانگەوازی ئەوەیان کرد ئاو بکرێتە سەرچاوەی ووزەی داهاتوو . لەو بانگەوازەدا هاتووە ، کە خەلووز ـ نەوت ـ گاز فۆڕمێکی نوێ وەردەگرن و Shell نزیکەی یەك ملیارد دۆلاری بۆ خەرجی تازەکردنەوەی ئەم پڕۆژەیە تەرخان کردووە .

پێدەچێت وڵاتی ئیسلاند بیەوێ یەکەمین دەستپێشکەری ئەو هەنگاوە گەورەیە بێت . کە مەبەستێتی خۆی لەو وابەستەییەی خەڵوز و نەوت رزگار بکات . ئامانجێکی دیکەش لەو مەبەستەدا بپێکێ و ژینگەی وڵاتەکەی لە دووکەڵ و گازی

CO_2 پاك بكاتەوە و بپارێزێ . بۆیە بڕیاری داوە هەتا ساڵی 2050 لە رووی ئابوورییەوە پشت بە ئاو ببەستێت . ئەم راگەیاندنەش لە لایەن Jon Björn Skulason بەڕێوەبەری Icelandic New Energy (INE) وە لە بەڵگەنامەیەکدا بڵاوکرایەوە .

دوورگەی ئیسلاند دانیشتوانەکەی 285000 کەسە و 180000 یان خاوەنی ئوتومێلی خۆیانن . شەقامێکی بازنەیی بە درێژایی 1400 کم بە دەوری دوورگەکەدا هەیە و بۆ هەر 200 کم (بەنزینخانەیەك ـ ئاوخانەیەك) دروست دەکەن .

بەڕێوەبەری ناوبراو دەڵێ : دوای ئەو راگەیاندنە دانیشتوانی دوورگەکە بەردەوام تەلەفونمان بۆ دەکەن و دەپرسن ، کەی دەتوانن ـ ئوتومبێلی ئاو ـ واتە بە ئاو ئیش بکات بکڕن ؟.

بەڵێ بەم جۆرە گۆڕان و پێشکەوتن لە دارەوە بۆ خەڵوز و لەوێوە بۆ نەوت دەمانگەیەنێتە شۆڕشی ئاو .

پرۆژەی گاپ

ئەڵقەیەکی تری کۆلۆنیالیزمەکردنی کوردستان

ئەو گۆڕانە گرنگەی شۆڕشی پیشەسازی بەسەرجیهاندا و بە تایبەتی بەسەر ئەوروپادا هێنای ، رەوتی مێژوویی و سیاسی جیهانی لە گەلێ لاوە گۆڕی و وڵاتانی پیشەسازی خستە سەر کەڵکەڵەی گەڕان بە دوای (کەرەسەی خاو و بازاڕ) دا و زەمینە خۆشکردن بۆ ئاسانتر و هەرزانتری بەرەوپێشچوون و بەردەوامی داهێنانە نوێیەکانیان. ئەم نیازە نوێیەشیان هێنانینییە سەر بیری ئەوەی چاوی تەماع ببڕنە وڵایانی تری جیهان بە تایبەتی لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و بەرنامەی پراکتیکی و زیرەکانەی بۆ نەخشەکێش بکەن و سامانی ئەم وڵاتانە بۆ سوود و بەرژەوەندیی خۆیان تاڵان بکەن .

نەوت ... یەکەم کەرەسە و فاکتەری گرنگ بوو لەو دەمەدا کە گۆڕانی گەورەی لە بواری گەشەپێدان و بەردەوامی پیشەسازی و تەکنەلۆژیادا پێکهێنا و بینی . لەگەڵ هەڵگیرساندنی شەڕی جیهانی یەکەمدا و بڵاوبوونەوەی هێزە سوێندخۆرەکان بۆ ناوچەکانی ژێر قەڵەمڕەوی عوسمانییەکان

وه دۆزینــەوەی (چـاڵگەی نــەوت) تێیانــدا , بایــەخی ئــەم ناوچانە زۆر بەرزبوونەوە.

کوردستان .. یەکێك بوو لەو وڵاتانەی لە پاڵ بوونی چەندین کەرەسەی تری گرنگدا بـە کانگـای نـەوت ئـاشـکرا بـوو. ئـەم هۆیەش واشکایەوە کـە هێـزە سـوێوندخۆرەکان (فەرەنسـا و ئینگلیـــز) وە بەتایبـــەتی ئینگلیـــز ڕۆڵێکـــی گـــرنگ لـــە نەخشەکێشان و دیاریکردنی چارەنووسـی کـورد و کوردسـتاندا بلێزێ و پلانێکی ستراتیژی (دوور و نزیـك) ڕەنگرێـژ بکـات . هەر بۆیەشـە کێشـە و هـەرای زۆری بـۆ خـۆی قـوووتکردەوە و بەگـژی (فەرەنسـا ، ئیتالیـا ، تـورك و رووسـیای تـەزار) یـدا چووەوە و پشتی لە دۆستە نزیکەکەی خۆی (یۆنـان) کـرد ، پاش ئەوەی لەشـەڕدا بەرانبـەر ئـەتاتورك دەبـەزین . ئینگلیـز هەموو ئەمانەی لە پێنـاوی خـوارووی کوردسـتاندا و سـتراتیژە گرنگەکەی لە کوردستاندا کرد .

ئاکامی پەیمانە چەپەڵەکانی (سان ریمۆن و سایکس پیکـۆ) و دیزە بەدەرخۆنەکردنی پەیمانی (سـیڤەر) بـە دابەشـکردنی میراتی عوسمانی کۆتایی هات و کوردستانیش دابەشکرا و هـەر بەشێکی بە زۆر خرایـە سـەر دەوڵەتـە زۆڵەکـەکانی (تورکیـا ، ئێران ، عێراق ، سوریا و سۆڤیەت).

تەنها و تـەنها هـەر (نـەوت بڕیـاری چارەنووسـی سیاسـی کوردسـتان) ی نـەداوە ، چـونکە ئینگلیـز پـاش حـاڵیبوونی لەوەی کورد هەموو مەرام و نیازەکانی بۆ ناهێنێتـە دی ، ئـیتر بـــە هـــەموو شـــێوەیەك دژی پێکهێنـــانی کیـــانی کـــوردی وەسـتایەوە. دیسـان ئینگلیـز بـە جانتایـەکی دبلۆماسـییەوە هاتبووە ئەم ناوچەیە کە دەقی بڕیارەکانی (سایکس پیکۆ)ی تێدابوو . شێخ مەحموودی رابەری کوردایەتی ئەو سەردەمەی کـورد ، کـە مێـژووی بزووتنەوەکـەی لەگـەڵ ئینگلیـزدا لـە هەڵچـوون و داچـووندا بـوو، ئـەو دەمـەی بـووە حوکمـداری کوردستان لـە شـوێنێکی وەك هەڵەبجـەدا کـە تـەنها (70) کم لـەولای سـلێمانییەوەیە دەسـەڵاتی بـڕی نـەکردووە . چـونکە ئینگیز رێگەی مومارەسەکردنی دەسەڵاتی ئاسایی لێگرتبـوو . یاخود هەر لە دژی ئیرادەی کورد بازی بەختیان هەڵدایە سـەر شانی (مەلیك) ێك لە حیجازەوە و هێنایان و تـاجی عێراقیـان کردە سەر . شێخ مەحموودیش بـۆ هیندسـتان دوورخرایـەوە و فرۆکـەی ئینگلیـز لـە هـەموو عێراقـی دروسـتکراودا و بـۆ یەکـەمینجار لـە سـلێمانیدا مـەرگی چـاند . لـە بارێکـدا کـە چ زەمینەی کوردستان و چ لێهاتوویی شـێخی نـەمر بـۆ ئیـدارەی دەوڵەت زۆر گونجاو و لەبارتر بوون .

ئیدی نەوت بەوەوە نەوەستا و چووە مەیدانی دروستکردنی بەرژەوەندی و پێوانە و کێشانەی گەلێ هاوکێشەی گرنگەوە . دەبیـنین گـەلێ لـە میللـەتانی دنیـا بـە هـۆی بـوونی نـەوت و سامانی تری ژێر زەوییەوە بوونەتە خاوەنی کیانی سەربەخۆی خۆیان ، کەچی بۆ کورد بـووە هۆیـەکی بندەسـتی و نیشـتمان پارچەپارچەبوون .

گەلێك پێیان وایە تەنها نەوت فاکتەر و کەرەسەی بایەخدارە لە جیهاندا . دەکرێت ئەم بۆچوونە بۆ ئەو سەردەمەی ساوایی شۆڕشــی پیشەســازی بەراســت بگــەرێت . بــەڵام وەك ئێســتا دەبینین ئەندازیار و شارەزاکانی ئەوروپایی هەر زوو هەستیان بە گرنگی گەلێ شتی تر کردووە کە ئەو پێوستییانە وابوون بـۆ جـۆری پیشەسـازی و تەکنـەلۆژیای ئـەو رۆژە زۆر مەبەسـت نەبوون و زۆر بۆی دانەماون .

ئاو ... هێدی هێدی وەك ئاشکرا دەبێت یەکێك بووە لەو سەرچاوە و سامانە زۆر گرنگانەی کەوا هەست بە بایەخی کراوە و لەبەرچاوگیراوە و بگرە لایان زۆر لە نەوت بەنرختر نەبووبێت ، وا قەت کەمتر نەبووە . ئەندازیاری سویسری Hans Boesch لە کتێبەکەیدا ئاو یان نەوت ـ Wasser oder Oel دا دەڵێ (بۆ ئابوورییەکی نەتەوەیی بەهێز و چەسپاو ئاو وەك خوێنی شادەماری ژیان وایە ، کە لەم

سەرچاوەیەوە بەها و قازانج و دەستکەوتێکی زۆر گەورە هەڵدەقولیٚ ، بەڵام نەوت زیاتر لە جۆگەلەیەك دەچێت کە سنووری وڵاتی خۆی جێدەهێڵێت و بیٚ هیچ سوود و قازانجێکی زۆر دەرژێتە نێو ئەستێڵکێکی ترەوە و رۆڵی گەورە لە گۆڕانی ژیانی خەڵکی ئەو وڵاتەدا دەبینیٚ).

ئاشکرایە کەوا نەوت رۆڵی کاریگەری لە چارەنووسی ئێمەدا لەم سەدەیەدا گێڕاوە ... بۆ ئەم سەردەمە نوێیەش بە گوێرەی هەلومەرج و دیاردە و پێداویسیەکانی تەکنەلۆژیا و پڕکردنەوەی گەلیٚ پێویستی تری گرنگ ئاو ئەم جارە بە هەمان کێشانە و پێوانە دەمانکاتەوە قوربانی سیاسەتی نویٚ . بە تایبەتی پاش ئەوەی رێژەیەکی زۆری ئاوی زەریا و رووبارەکان پیس بوون و ئاووهەوای وڵاتە پیشەسازییەکان ژیانی خەڵکییان خستۆتە مەترسییەوە. ئاو جگە لەوەی نرخی پەیتا پەیتا بەرز دەبێتەوە ، هەمان کات دەستکەوتی گەلیٚ سنووری تری تێپەڕاندووە و ئەمڕۆ وەك چەکێکی سیاسی بەکار دێت و هەرەشەی پێدەکرێت . هەڵبەت بایەخ و گرنگی ئاو بەوەدا لە نەوت و گەلیٚ شتی تر باڵاترە، چونکە کانگا و سەرچاوەیەکی بێکۆتاییە و بە ژیانی رۆژانەی مرۆڤەوە بەندە .

کوردستان چەند بە نەوت دەوڵەمەندە جارەهای جار زیاتر بە ئاو دەوڵەمەندە و خاوەنی (دیجلە ، فورات ، زیٚی گەورە و

بچــووك ، خـــاپوور ، ســـیروان و گۆمـــەكانی وان و ورمـــێ و دەریاچـەكانی (دوكـان و دەربەنـدیخان) و ملیۆنـەها كـانی و كـارێز و سەرچـاوەی تـری ئـاوە . هـەروەها بـە ئەندازەیـەكی زۆریش بەفر و باران لە كوردستاندا دەبارێ . ئەمانـە هـەمووی كانگای زێڕن .

وا بـۆ چـەند سـاڵێك دەچـێ خەریكـە پـەردە لەسـەر پلانـی (پـــرۆژەی خـــوارووی رۆژهـــەڵاتی ئـــەنادۆل) بـــە تـــوركی Gueneydogu Anadolu projesi كورتكراوەكـەی بـە GAP لادەبرێت و سەرنجی جیهان بەلای خـۆیی و (دووری - Dimension)ەكانیدا رادەكێشێت .

توركیا جگە لەوەی بە وڵاتێكـی میلیتـاری هـەژار ناسـراوە و زوو زوو ئینقلابـی تێـدا روو دەدات ، ئـەمڕۆ لـە سـایەی ئـەم پرۆژەیـەوە نەعرەتـە لێـدەدات و ترسـی خسـتۆتە بـەردەم وڵاتـانی (عێـراق - سـوریا و ئێـران) و هـەموو كەنـداو و هـەتا ئیسرائیلیش . پرۆژەی ناوبراو بۆتـە مایـەی مقۆمقـۆی وڵاتـانی ئەوروپایش . بە تایبەت ساڵانێكی زۆرە توركیا دەیەوێت ببێتە ئەندامی كۆمەڵگای ئەوروپایی و بەشـداری پێشـبڕكێی جیهـانی بكـات لـە مۆدێرینیزمـەكردنی وڵاتەكەیـدا و بـازاڕێكی گـەرمی ناوخۆ پێك بهێنێ و باری ئابووری پێ راست بكاتەوە . پرۆژەی نـاوبراو دەیكاتـە خـاوەنی سەرچـاوەیەكی گـەورە و بـەهێزی

ووزەی کارەبایی و گەلێ دەستکەوتی تری بەرز کە دەتوانێ زۆر هەنگاوی گرنك لەسەر ئەو زەمینە خۆشبووە بنێ چ لەسەر ئاستی بەرنامەی ناوخۆ و چ دەرەوە و بەگشتی گەمارۆی کورد بدات و سڕینەوەی کوردستان خێراتر بە ئەنجام بگەیەنێت .

مێژوو و پێکهاتووەکانی پڕۆژەکە

پڕۆژەی GAP لە ساڵی 1970 وە نەخشەی بۆ کێشراوە و لە کۆتایی هەمان ساڵەوە کاری تێدا دەکرێت . ئەم بیرە بیری (ئەتاتورك)ە کە زۆر بە پەرۆشی پیشەسازیی نەتەوەییەوە بووە و لە هەموو بۆنەیەکدا دووپاتی بایەخی ئەم مەسەلەیەی کردووەتەوە . کەواتە ئەمە خەونێکی کۆنی داگیرکەرانە .

لەسەر رووباری دیجلە و فورات بەنداوی ئەتاتورك دروست دەکرێت ، کە بە تێکڕا بەنداوەکە :
2 کم درێژە و 169 م بەرزە . پڕۆژەکە هەمووی 73000 هەزار کم زەوی داگیر دەکات . واتە دوو ئەوەندە و نیوی وڵاتی بەلجیکا یاخود هێندەی هەر سێ وڵاتی هۆڵەندا ـ لۆکسۆمبۆرگ ـ بەلجیکا و لە 30٪ هەموو وڵاتی ئەڵمانیا پێکدەهێنێت . 21

بەنداو و 17 وێستگەی بەرهـەمهێنانی ووزەی کارەبـایی و 30 سیستەمی ئاودێری گەورە کـە لـە 13 پـرۆژە پێکهـاتووە کـە ئەمانەن :

1) پڕۆژەی فوراتی خواروو .
2) پرۆژەی ووزەی ئاویی قەرەقایا .
3) پڕۆژەی لیولری فورات .
4) پرۆژەی ئاودێری ـ بازیکی ، سووروج .
5) پرۆژەی کاحتا ، ئەیدیئامان .
6) پرۆژەی ئارەبان ، گویسقو ، ئەیدیئامان .
7) پرۆژەی گازی ئەنتەب .
8) پرۆژەی قرالقیزی ، دیجلە .
9) پرۆژەی باتمان .
10) پرۆژەی سلیڤان ، باتمان .
11) پرۆژەی کەرزان .
12) پرۆژەی ئیلیسو .
13) پرۆژەی جزیرە .

نزیکەی 50 وێستگەی ئاوی هەیە . گـاپ 16000 هـەزار کـم زەوی پــێ ئــاو دەدرێــت . ئەمــەش نزیکــەی 5,9٪ هــەموو رووبەری تورکیایە و 22 ملیارد وات ووزەی کارەبـایی لـە یـەك

کاژێردا بەرهەم دەهێنێت . گاپ 2 کەناڵی هەیە کە 27 کم درێـژن و لـە لابـاڵێکی بەنـداوی ئەتاتورکـەوە و لای شـاری ئورفەوە ئەڕوات و بە گەورەترین و درێـژترین کـەناڵی ئـاودێری جیهان دەژمێردرێت و بۆ هەر چرکەیەك 328 کم ئـاو دەدەن . پرۆژەی ناوبراو 12000 هـەزار کرێکـار بـە دوو شـەفت کـاری لەسەر دەکەن .

گـاپ 6 پارێزگـای کـوردی (ئەیـدیمان ، ئورفـە ، مـاردین ، سیرت ، دیاربەکر ، گازی ئەنتەب) ئەگرێتەوە . ڕژێمی تورکیـا بـۆ کرێکـارانی پرۆژەکـە و ئەنـدازیارە بێگانـەکان ئـاوەدانی (بەنـداوی ئـەتاتورك) ی کردۆتـەوە بـە قوتابخانـە و هوتێـل و مزگەوت و نەخۆشخانەوە و نزیکەی 9000 هـەزار دانیشـتووی هەیـە . تورکیـا بـەم پرۆژەیـەوە پـاش وڵاتـی نـەرویج دەبێتـە گەورەترین وڵاتی خاوەنی سەرچاوەی هێـزی نـاوخۆیی ئـاو لـە ئـــەوروپادا . 70٪ ی دانیشـــتوانی راســـتەقینەی گـــاپ نەخوێندەوار و دواکەوتوون . بەنموونـە 13000 هـەزار کـەس یەك پزیشکیان هەیە و 70٪ گوندەکانی کوردستان بێ کارەبـا و تەلــــەفون و پێداویســـتی و دەســـتاوێژەکانی تـــری خۆشگوزەرانی ژیانن . لە دەوروبـەری ئـەم پرۆژەیـەدا 3551 گوندی بچوك و 1538 ئۆردوگای بچوك هەیە دەبێت تێکبدرێن و خەڵکەکەی بۆ شوێنی تایبەتی رابگـوێزرێن و دژ بـە شۆڕشـی

کورد به زۆر چەکدار بکرێن . گاپ وەك لەبەرچاو گیراوه له نێوان ساڵانی 2000 ـ 2020 دا کۆتایی بێت . ئەم بەرهەمەش 25٪ ڕێژەی نەوت هێنانی تورکیا له عێراقەوه کەمدەکاتەوه بۆ تورکیا که جاران 46٪ پێویستی ووزەی تورکیا به نەوتی عێراق پڕدەبووەوه. هۆکاری پەلەکردن لەم پرۆژەیه گرێ درابوو بەسەرکەوتنیانەوه له هەنگاوی یەکەمی تاقیکردنەوەکەیاندا له پرۆژەی قەواره بچوکی بەنداوی کەبەن که بەتەنیا 44٪ ووزەی تورکیای پێ دابین کرا . ساڵی 1970 که قەیرانی نەوت سەری هەڵدا و مەترسی گەوره رووی له پرۆسەی پیشەسازی کرد ، ئەودەمە خێرا تورکیا بۆ فەراهەمکردنی پێویستییەکی تر له جێی نەوت به هاریکاری کارخانه و دامودەزگا جیهانییەکان بیری لەوه دەکردەوه له هێزی ئاو هیوای خۆی مسۆگەر بکات و بەو حاڵە شڕەی باری ئابوورییەوه که داهاتی ساڵانەی تاکێك له تورکیادا 38 دۆلاره، کەچی بڕی 22 ملیۆن دۆلار بۆ به ئەنجام گەیاندنی ئەم پرۆژەیه تەرخان بکات .

تورکیا بۆ ئەم مەبەسته پەیمانی لەگەڵ کارخانه و ئەندازیارانی (ئەڵمانی و سویسری و ئیتالی) ببەستێ و له بانکی جیهانییەوه قەرز مسۆگەر بکات به بیانووی دامەزراندن و بیناکردنەوەی وڵاتەوه . ئەوەی شایانی ووتنه تورکیا بۆ هەر

ئەندازیارێکی بێگانە 10 بەرابەری ئەندازیاری تورك پارەی داوە .

بە کورتی لەگەڵ تەواوبوونی ئەم پرۆژەیەدا ئاسۆی دوارۆژێکی خێروبەرەکەت روو لە تورکیا دەکات . وەك خۆیان دەڵێن (دەرمانی هەموو دەردەکانمان دەکات) و (ئێمە ئاغا و سوڵتانی دوارۆژی ناوچەکەین) . هەژاری و بەرتەسکی بازاڕی تورکیا بە هۆی ئەو قەیرانەوەی ئاماژەمان بۆ کرد ، تا ساڵی 1970 تەنها دوو کارخانەی ئۆتۆمۆبیلی وەکو (فۆرت و فیات) هەموو پێداویستی هاتووچۆی تورکیای پێ تێرکراوە .

بەرپاکردنی گۆڕانێکی گەورە لە پیشەسازیکردنی تورکیا وە پەرەسەندنی بەسەر شێوە و شێوازی بازاڕی ئەوروپایی بەرنامەیەکی ستراتیژی بۆ تورکیا هێنایە گۆڕێ و وا بۆ 10 ساڵ دەچێت تورکیا توانای شمەك ناردنە دەرەوەی هەیە . ناوەندە ئابوورییەکانی تورکیا لە خولگەی ئەم شارانەدایە (دیاربەکر ، باتمان ، سیرت ، ئەیدیئامان ، ئورفە ، گازی ئەنتەب و ماردین) کە کوردستانە .کوردستان سەرچاوەی زۆربەی کەرەسە خاوەکانی تورکیایە. وەك مس و خەڵووز لە ئیلازق و سەرپاکی بۆ شاری (مێرسین) ی تورکنشین و ناوچەکانی تر دەبات .

به هۆی پرۆژەی گاپەوە سروشت و دیمۆگرافیای كوردستان هاتۆتە گۆڕین و زیانی سەختی پێگەیشتووە . نزیكەی 155 گوند بوون بەژێر ئاوەوە و دانیشتوانەكانیان له ساڵی 1980 ـ 1983 دا راگوێزراون بۆ دووری 1500 كم دوور له زێدی خۆیان و هیچ خەرامانێكیان بەرانبەر به زیانەكانیان وەرنەگرتووە و ئەوانەیشی بەرەنگاری ئەم راگوێزانەیان كردووە سزای توندتر دراون و بۆ قوڵایی شوێنە دوورەكانی توركیا دوورخراونەتەوە . بێگومان بەشی 55٪ یان خاوەنی زەوی خۆیان بوون و لێیان سەندراوەتەوە و به هیچ جۆرێك رێگەیان پێنادەن له هیچ شوێنێكی تری توركیا زەوی و زار بكڕن یاخود خانوو دروست بكەن .

توركدۆقان كه به زانای سۆسیۆلۆژی سەرپەرشتیكەری پرۆژەكە دانراوە دەڵێ : (گاپ دەبێت پاشماوەی فەرهەنگ و شارستانیمان بێت و هەمان كات واژە و گوزارشتی ناسنامەی نەتەوەیی ئەمرۆمان بێت) . توركیا لە چەندین رێگا و كەناڵەوە و لەباری سۆسیۆلۆژی مانەوییەوە دەیەوێت هانی كورد بدات تاوەكو پشتیوانی لەم پرۆژەیە بكەن و بەدەم بانگەواز و پلانەكانی دەوڵەتەوە بێ دوو دڵی و سڵكردنەوە بچن. به تایبەتی دوای ئەوە كه ساڵی 1980 بڕیارێكی گرنگ

سـەبارەت بـە كوردسـتان راگەيەنـدرا . كـە چـيتر نابێـت ئـەم ناوچانە بە دواكەوتوويى بمێننەوە. (واتە رێگاوبـان و كارەبـا و تەلەفون) يان بۆ رابكێشرێت و بـە شـێوەيەكى سيسـتەماتيكى ئاوەدان بكرێنەوە . ئـەو پـەردە چـەپەڵەى دراوە بەسـەر ئـەم هەموو تاوانانەدا ناوى (بەرنامەى گەشەسەندن و پێشكەوتنى توركيـا) ى لێنـراوە . بــەڵام دەبيــنين لــە كــەناڵى ئورفــەدا 16000 هەزار كرێكارى تەنها تورك كـارى تێـدا دەكـەن و بـە هيچ جۆرێك رێگە نادەن كوردێك كـارى تێـدا بكـات . تەنانـەت ئـەو توركانـەى لـە بورگاريـا و وڵاتـانى تـرەوە روو لـە توركيـا دەكــەن لــەوێ كاريــان دەدەنــێ و نيشــتەجێيان دەكــەن . بەمــەرجێ زۆرينــەى كـوردى ئـەم ناوچـانە هــەژار و بێكـارن . دەوڵەتى تورك بيانووى بۆ ئەمە ئەوەيە گوايە كورد لە كاركرندا كەمتەرخەم و تەمەڵن . بەڵام بە پێچەوانەوە بۆ بەرەى شـەڕ و بوارى سەربازى ، سەربازە كوردەكان لەبەرئەوەى گوايـە ئـازا و جوامێر و وريا و كردەن ، سەر سنووره پڕ مەترسـييەكان و پێشەوەى بەرەكانى جەنگيان پـێ دەتـەنن . يـاخود بەرهـەمى هەموو پرۆژەى گاپ راسـتەوخۆ كارەباكـەى بـۆ وێسـتگەيەكى تايبـــەتى لـــە ئەنقـــەرە دەگوێزرێتـــەوە ، تاكـــە گلۆپێـــك لـــە كوردستاندا بە كارەباى (گاپ) هەڵناكرێت .

ئاكامی ئەم سیاسـەتە چـەپەڵ و فاشـییانە دەگەڕێتـەوە بـۆ ئـەو بەرنامـە وورد و زیرەکانـەی کـە ئـەم پرۆژەیـە لـە خـۆی گرتووە . لە لایەن ژەنەڕاڵ و ئەندامانی ئاسایشی نەتەوەیی و شـارەزایانی تورکییـەوە پەسـەندکراوە و دووری سـتراتیژی و سیاسی و ئابووری و سەربازی تێکشکاندنی کۆمەلایـەتی خـۆی هەیە و بۆ چەندین چەرخی داهاتوو زامنی سـەلامەتی تورکیـای پێوە دیارە . کلیلـی گفتوگـۆ و مامەڵـە و هەڵوێسـتیان دەبێـت بەرانبەر بە وڵاتانی ناوچەکە و جیهان .

گووتەی (بەهەشتی داهاتوو) گـەلێ جـار لـەبری (گـاپ) لـە لایەن بەرپرسەکانی تورکەوە بەکاردێت . پڕۆژەی (گـاپ) لـە باری کشـتوکاڵ و پـەروەردەکردنی مەڕوماڵاتـەوە زیـانی زۆری گەیانـدووە . بـە نموونــە بــەهۆی کەمبوونــەوەی شــینایی و لــەوەڕگاوە لــە ناوچــەکەدا 5 ملیــۆن مــەڕ و 2 ملیــۆن بــزن تــەفروتوونا بــوون . هــەزاران باڵنــدە و گیانلەبــەری تــریش لەبەردەم هەڕەشەدان و بەرەو نەمان دەچن . ئەمـەش زیـانی گەورەیە بە سامانی میللیمان گەیشتووە و دەگات .

ئامانجە گشتییەکانی رژێم لە (گاپ) دا

خودی رژێمی ناوەندی بۆ بەرهەمهێنانی ژیانێکی پڕ لە کامەرانی بۆ میللەتی سەردەست ، لەم پرۆژە کۆلۆنیالیزمییە ئەم لایەنانەی تری بۆ لەبەرچاوگرتوون :

() بەشی گەشتوگوزار لە شاری ئەیدیئامان گەشەی پێبدرێت بە کردنەوەی هوتێل و سەیرانگای زیاتر و مۆدێرینتر و جۆگا و رووبار و دەریاچەی دەستکرد پێکبێت . پرۆژەی ناوبراو بە بەهەشت, ئاو و هەواکەی هێندە لەبار و سازگارە کە لە ئاووهەوای ولاتی کالیفۆڕنیای ئەمەریکا گەلیّ گرنگتر دەبێت. سالانە دەکریّ 2ـ3 بەرهەمی جۆراوجۆری لیّ بەرهەم بهێندرێت.

() گەشە بە پیشەسازی کشتوکاڵ و دانەوێڵە و دەرهێنانی رۆنی رووەك و لە ئورفە بدرێت . لە دیاربەکریش بە هەمان شێوە .

() بەرهەمهێنانی ئامێری مۆدێرن بۆ هاڕین و ئارد بەرهەمهێنان.

() لە سیرت کارخانەی گۆشت و ماسی خستنە قووتووە و پیشەسازی بەرهەمهێنانی چەرم دابمەزریّ .

() شاری گازی ئەنتەپ وەك ناوەندێکی گرنگ بۆ ئەم ناوچەیە بایەخی پێبدرێت و کارخانە و دامەزراوی پێویستی تێدا بکرێتەوە .

() گۆڕانکـاریکردن لـه ڕێگاوبـانی شـارەکاندا بـۆ ئاسـانکردنی کۆنترۆڵی سەربازی و پاراستنی ئاسایش له کوردستاندا .
() بەرهەمی ناوماڵ و چنین و ڕستن و کاری دەست ڕەنگینـی و پیشەسازی کیمیاوی و تەلـەفون و پەیوەندییـەکانی تـر بـەرەو پێش ببرێن .
() بوژانەوەی زەوییە وشك و بێکەڵکەکان و بەشێوەیەکی نـوێ بە پیت و بەرەکەت کردنیان .
() گەشەدان به بازرگانی و ناردنه دەرەوەی شمەك و فرۆشتنی ئاو چ به وڵاتانی ناوچەکه به تایبەتی وڵاته عەرەبییـەکان . بـه تایبـــەت کـــه نرخـــی ئـــاو هاوشـــانی نـــەوت و زیـــاتریش دەوەستێتەوە.
() ناردنـه دەرەوەی ووزەی کارەبـایی و بەرهـەمی کشـتوکاڵی زیاتر .
() بەکارهێنانی ئاو وەك چەکێکی سیاسـی دژی ناحـەزەکانی (سـوریا ، عێـراق و ئێـران) . وەك کێشـەکەی سـەرەتای سـاڵی 1990 که تورکیا ڕێژەی ئەو ئاوەی که دەچێته سوریاوه لـه 500 مەترسێجاوه له خولەکێکدا کرد به 120 م3 . دیمـەرێل دەڵێ (چۆن خوا نەوتی به عەرەب داوە، واش ئـاوی بـه تـورك داوە . بۆیه ئێمه مافی خۆمانه چۆن هەڵسـوکەوت لەگـەڵ ئـەم بەرەکەتەدا دەکەین) .

() گەمارۆدانی بزووتنەوەی کوردایەتی پاش سەرهەڵدانی ئەو خەباتە چەکدارییە تێیدا . بەتایبەت ئەم ناوچەیە بە دیارترین ناوچەی جموجوڵ و کوانووی خەبات ناسراوە .

() هەوڵێکی تر لە بەگەڕخستنی سیاسەتی شۆفێنیستانەی کەمالیسیانە بۆ توانەوەی کورد و راگوێزانیان بۆ ناوچە تورک نشینەکان بە قەولی دێمرل با (زمانی خاوێنی کوردی تێکەڵ بە زمانی تورکی بێت و ئەم کوردانە ببنە تورک) .هەڵبەتە لەسنووری ئەم پرۆژەیەدا نزیکەی 5 ملیۆن کورد دەژین و بێ موڵك وماڵن و ناچاری خراپەکردن دەکرێن.

() کەمکردنەوەی مەترسی لەسەر ئابووری و ئاسایشی وڵات .

() پاراستنی بایەخی جیوپۆلەتیکی تورکیا بۆ بەرژەوەندی جیهانخۆران و خۆ قووتکردنەوە وەك ئاغای ناوچەکە. بە تایبەتی بەسەر ئێراندا وەك وڵاتێکی شیعە و بەسەر عێراقدا وەك دەوڵەتێکی بە هێز و چاوبڕینە ولایەتی موسڵ . لەم رێکایەشەوە کوردستان بکاتە بنکە و پایەگای هێزە جیهانییەکان بە تایبەت پاش نەمانی شەڕی سارد .

() هەولی بە پەلە بۆ بوونە ئەندامی کۆمەلگای ئەوروپا و نیشاندانی ووزە و بایەخی بازاڕ و بەرهەمی تورکیا بە ئەوروپا .

لەم رووەوە وەزیری ناوخۆیان زوو زوو رایدەگەیەنێ کەوا (تا سەدەی 21 وڵاتێکی زێڕین ساز دەکەن) . بەڵگە بۆ

سەلماندنی زیاتری بایەخ و رۆڵی ئاو لە راگەیاندنێکی ستراتیژی ناسـی کەنـداو Peter Schweizer ی ئەمەریکیـدا دەردەکەوێت ، کـە لـەدەمی شـەڕی دووەمـی کەنـداودا ووتـی (ئێمە بە یارمەتی تورکیا دەتوانین سەدام لە چەند هەفتەیەکدا بـێ ئـەوەی پێویسـت بـە تەقانـدنی یـەك تاقـە فیشـەك بکـات بهێنینـە سەرچـۆك) . بێگومـان مەبەسـتی بـە ئـاوی دیجلـە و فوراتە .

ستراتیژی ئاو لە ناوچەکەدا

قەیران و قاتوقڕی ئاو وەك پێویستییەکی ژیان لە ناوچەکەدا تا بێت بەرزدەبێتەوە و هەموو وڵاتانی ناوچەکەی ناچاری ئەوە کـردووە بـیر لـە دوارۆژ و چارەنووسـی خۆیـان بکەنـەوە . بـە نموونـە ئیسـرائیل وەك دەوڵـەتێکی بـەهێز و پێشـکەوتوو بـۆ ناوچەکە دێنینەوە تا بزانین ئاو چ ئەرکێکی بۆ دروستکردووە و چ مەترسـییەکی خسـتۆتە بـەردەم داهـاتووی . ئیسـرائیل بـۆ خۆی بە (دەوڵەتی تینووی ئاو) ناوبانگی دەرکردووە .

ئیسرائیل تەنها بۆ دانـانی دەزگایـەکی پاکردنـەوەی ئـاو لـە خوێ لە ناوچـەیەکی بچووکی کـەرتی غـەزا دا زیـاتر لـە 150 ملیۆن دۆلاری بەخەرج داوە. 1948 کـە ئیسـرائیل دروسـتکرا ژمـارەی دانیشـتوانی 160 هـەزار کـەس بـوو . بـە تێکـڕا

پێویستیان بە 230 ملیۆن م3 ئاو بوو . لە سۆنگەی زیادبوونی ژمارەی دانیشتوانیەوە بە تایبەت پاش ئەوەی کە جولەکەکانی شورەوی بەرەو ئیسرائیل دەگەڕێنەوە تا ساڵی 2000 ، کە دەگەنە نزیکەی 5,5 ملیۆن دانیشتوان . هەموو ساڵێ پێویستی بە 1800ملیۆن م3 ئاوی زیاتر هەیە . دەبێت ئەوەش بووترێت 1/2 یەك لەسەر دووی ئەو ئاوەی ئیسرائیل بەکاری دێنێت هی خۆی نییە ، واتە ناکەوێتە سنووری دەوڵەتەکەیەوە .

توانای تەکنیکی و لێوەشاوەیی جوتیارێکی ئیسرائیلی زۆر لە جوتیارێکی میسری زیاترە ، بۆیە بە هەمان بڕی ئاو بەرهەمی جوتیارە ئیسرائیلییەکە 6 بەرابەر زیاتر دەتوانێ پێویستی بەرهەم بهێنێ .

خاتوو Joyce Starr ی دامەزرێنەری Global Water Policyan Technology Summits دەڵێ :
دانیشتوانی میسر کەوا ئێستا نزیکەی 55 ملیۆنە و تا ساڵی 2000 بە 77 ملیۆن مەزەنە دەکرێت ، وا بۆ هەر هاوڵاتییەکی ڕێژەی 30٪ ئاو کەم دەبێتەوە . ئەم مەترسییەش دێتە ڕێی ئیسرائیل و ئەردەن . ئەم هۆیانە و گەلێ هۆی تریش وایان لە ئیسرائیل کردووە ، زۆر بە جدی بیر لە مەسەلەی دابینکردنی ئاوی دوارۆژی خۆی بکاتەوە . بۆیەکا

له پشت هەر هێرش و پەلامارێکییەوە بۆ سەر وڵاتانی عەرەبی ئەنـدازیار و پسـپۆڕانی شـارەزای ئـاو بـە خۆیـان و فایـل و نەخشـەکانیانەوە بـە دوای تانکەکانـەوە دەچـنە بـەرەکانی جەنگـەوە . هـەر بۆیەشـە ماوەیەکـە کەوتۆتـە سـەر بـیری بەئەنجامگەیانـدنی پرۆژەیـەکی ئاوراکێشـانی دەریـای سـپی ناوەڕاست بۆ دەریای مـردوو . ئەمـەش پرۆژەیـەش پارەیـەکی زۆری دەوێت .

UNESCO لە راپۆرتێکیدا دەڵـێ ساڵی 25000 هـەزار منالْ بە هۆی کەمی ئاو و بە ناچارانە بەکارهێنانی ئـاوی پـیس دەمـرن . ئەفـەریقا کـەوا 100000000 ملیـۆن دانیشـتوانی هەیـە تـا دە سـاڵی داهـاتوو 40٪ یـان بـەهۆی کـەم ئاوییـەوە تووشی نەخۆشی دەبن .

پەراوێزەکان :

+Wasser oder Oel چاپی 1944 بێرن .

+ ناونیشانی وتارێکی بەنرخی پـارێزەر جـەرجیس فەتحوڵڵایـە کە لە گۆڤاری (التقافه الكرديه) ی لەندەن دا بڵاوکراوەتەوە .

+سـەربەخۆیی ، ژمـارە 12 ـ 22 /1991 . ئۆرگـانی پـارتی سۆسیالیستی کورد (پاسۆك).

لە نووسینی ئەم باسەدا بۆ هەندێ زانیاری سوودم لە نامیلکەی GAP ـ گاپ ی مەدیکۆ وەرگرتووە .

کورد و ئاگری شەڕی ئاو

لە هەموان ئاشکرایە نەخشەی سیاسی رۆژهەڵاتی ناوەراست نەخشەیەکی سروشتی و ئاسایی نییە ، بەڵکو راستەوخۆ بەرهەمی شەڕ و دەستتێوەردان و نەخشەکێشانی هێزە ئەهریمەنەکانە ! !. لە پانتایی کۆمەڵێ بواری ئابووری و سەربازی و فەرهەنگیدا کراوەتە بازاڕ بۆ رووتاندنەوە و قازانجی ئەو هێزانە ... ئەم بنەمایەش (بەرژەوەندی گڵاو) بۆتە مایە و کانگای کۆمەڵێ کێشەی ئالۆزی چارەسەنەکراوی دەردەدار ، کە سیمای نائارامی بە هەموو ناوچەکە بەخشیوە . پێکەڵ پێکەڵی و پێکداچوونی مەسەلەکانی نەتەوەیی ، ئایینی و سیاسی بەو چەشنەی دەیبینیین ساڵەهایەکە ئاسوودەیی رووی لە ناوچەکە نەکردووە . زەمینەی دروستی شینبوونیشی لە رێگای رێکەوتننامە و ئاشتی رۆژانەوە نەبووە . لەم هاوکێشەیەدا هەردەم میللەتی بندەست و بێ کیان زەرەرمەند و بەشخوراوتر بووە . لێکدانەوە مێژوویی و سیاسییەکان بەو قەناعەتەمان دەگەیەنن ، کە تەنیا لە رێگای شەڕێکی دیکە و دەرفەت و پاڵهێزی هەڵتەکاندنی ئەو نەخشانە ساز دەبێت و

بەئەنجام دەگات !. دەنا ڕێگاچارەی دیکە لە ئاسۆی دوور و نزیکدا مەحاڵە و بەدی ناکرێت؟!!.

دۆزی کورد ... وەك ئەوەی دژ بە ویست و خواستی خۆی دابەشکراو و داگیرکراوە و بە زۆر لکێندراوە بەو دەوڵەتە زۆڵەکە دەستکردانەوە ، راستەوخۆ بەرهەمی ئەو سیاسەتە کۆلۆنیالیستی و نامرۆڤانەیە و تەواو لە بیرکراوە و خزێنراوەتە نێو چوارچێوەیەکی جیوپۆلیتیکی ئەوتۆوە ، دەرەتانی هەناسەدانیشی لێتەندراوە . یەکێ لە دیاردە نوێیەکان کە ناوچەکەی هێندەی دیکە بەرەو ئالۆزتربوون دەبات و وەك فاکتێکی نوێ تێکەڵ بەو بارودۆخ و نەخشە نا ئاسایی و ئالۆزانە دەبێت کێشەی ئاوە.! شەڕ لە پێناوی ئاودا جێی بە شەڕ لە پێناوی نەوتدا لەق کردووە . کێشەی نەوت بە نزیکەیی بە تایبەت پاش جەنگی دووەمی کەنداو بەرەو چارەسەرکردن چووە و ڕێژە و بەشی دەوڵەتانی هاوپەیمانی شەڕ زامن و مسۆگەر بووە.! ئەو شەڕەی لە پێناوی ئاودا بەرێگاوەیە مەترسی و هەرەشەیەکی زۆر ترسناکی بە رووی جیهان بە گشتی و رۆژهەلاتی ناوین و نزیکدا کردۆتەوە . شەڕی ئاو واتە شەڕ لە پێناوی مان و ژیان دا!. بایەخی ئاو کە پێی دەوترێت (زێڕی سپی) هەر لەو سنوورەدا قەتیس نەماوە بۆ ژیان و ئاوەدانی و کشتوکاڵ و هەندێ بواری تەکنەلۆژیا و

بەرهـەمهێنان وەکـار بـبرێ و رۆڵ لـە ئـاوەدانی و دامەزرانـدنی کۆمـەڵگای شارسـتانی و هۆکـاری راگوێزانـدا بگێـڕێ ، بـەڵکو ئەمڕۆ وەك سامانێکی زۆر بە نرخی میللی و چەکێکی سیاسی و سـەربازی گـرنگ ویەکلاکـەرەوە و کالاّیـەکی بـەنرخی بـواری ئـابووری چـۆتە مەیـدانی دیاردەکـان و بۆتـە بنەمایـەکی زۆر کاریگــەر بــۆ پتــەوکردنی چوارچــێوەی زۆر لــە دەوڵــەتانی ناسیونالیستیش!.

مەڵبەندی نێونەتەوەیی لێتوێژینەوەی ستراتیژی ئەمـەریکی Center for Strategie and International Studies ئامـارێکی کـردووە ، کـەوا لـە سـاڵی 2000 دا لـە ناوچەی رۆژهـەلاّتی ناوەراسـت و نزیکدا زۆر شـوێن هەیـە بـەر لەهـەر شـوێنێکی دیکـە شـەڕی گـەرمی لەسـەر قـاتوقڕی ئـاو لێهەڵدەگیرسێت !. وەك تورکیا ـ سوریا ـ عێراق لەسەر فورات و میسر ـ سودان ـ تانزانیـا ـ روانـدە ـ ئۆگەنـدە ـ زائـیر لەسـەر نیل و ئیسرائیل و ئەردەن لەسەر یەرموك و سوریا و ئیسـرائیل لەسـەر بەرزاییـەکانی جـۆلان کـە سەرچـاوەیەکی ئـاوە. ئـەم شـوێنانە لـە ناوچـە بەرچـاوەکانی ئـەو ئامـارەن !. فاکتــەری زیادبوونی ژمارەی دانیشتوان و کەمبوونـەوەی رێـژەی ئـاویش رۆڵـی گـرنگ لـەم پرۆسێســەدا دەگێـڕن . دیـارە هەڵکـەوتی ناسروشـتی ئـەو دەوڵەتانـەی ناوچـەکە هـەر دەبێتـە مایـەی پێکدادانی سەربازی و کێشمەکێشـی سیاسـی و جـوگرافیی ! !

بـەحوکمی ئـەوەی بیـژۆ و دروسـتکراوی دەسـتی (ئینگلیـز و فەرەنسا) ن ، بگرە نەشتوانراوە لـە بچـوکترین بـواردا لەسـەر پـەیمانێکی گونجـاو بـۆ دابەشـکردن و رێکخسـتنی سـامانێکی وەکـو ئـاو لـە ناوچـەکەدا رێـك بکـەون . گەرچـی یاسـای نێودەوڵەتی هەوڵی چەسپاندنی بڕیاری پاراستنی بەرژەوەنـدی یـەکتر و رێکـەوتن لەسـەر سـوودی هاوبەشـی ئـەو دەوڵەتانـە دەدات ، وەلـێ گۆڕانـە سیاسـییە خێراکـان ، دەرفـەتی سەقامگیربوونیان نەهێشتۆتەوە ، کە دەزانـین پەیوەندییـەکان بنچینەیەکی مێـژوویی سـاغڵەمیان نییـە !. ئـەم ئاماژەیـە لـە لایەن سەنتەری ناوبراوەوە بە دیوێکی هاندانی ئەم وڵاتانەیە بۆ مشـورخوارنی کەرەسـە و تەکنـەلۆژیای نـوێی ئەمـەریکی و کارکردنە بەو نەخشە و پلانانەی ئـەم سـەنتەرانە دایدەڕێـژن و هەمان کاتیش ئاگاردارکردنەوەی ئەم حکومەتە دواکەوتووانەیە کە هەوڵی گلدانەوە و پاراستنی ئاو بدەن .

پرۆفیسـۆر ئـارتون سـوفیری ئیسـرائیلی دەڵـێ : ئیسـرائیل لایـەکی هاوکێشـەی ئـەو شـەڕانەی لەسـەر ئـاو دروسـت دەبـن پێکدێنێت . تورکیـا دەڵـێ : پـڕۆژەی(گـاپ) دەرمـانی هـەموو دەردەکانمان دەکات و ئێمە دەکاتە ئاغا و سوڵتانی ناوچەکە .

گـەر تەماشـای کێشـەی ئـاڵۆزی نێـوان جولەکـە و عـەرەب بکەین ، وا دەبینین ساڵەهایەکە ئاو رۆڵی هـەرە سـەرەکی لـەو

ململانێیەدا دەگێڕێت . دروشمی (زەوی بەرانبەر بە ئاشتی) هەر مەسەلەی رووبەرێکی بیابانی رووت نییە . گەر وابوایە پێدەچوو لە مێژ بێت مەسەلەکان بە ئاستێکی بەرزتر بگەیشتنایە ! ؟ بە تایبەت پاش ئەوەی کە ئیسرائیل زامنی بوونی خۆی لە رووی سەربازی و سیاسییەوە لەمێژە مسۆگەر کردووە . وەك دەڵێن ئاو بۆتە کلیلی ئاشتی لە ناوچەکەدا . رێکنەکەوتن و نەگێڕانەوەی بەرزاییەکانی جۆلان بۆ سوریا لەبەر هەبوونی ئاوە و گێڕانەوەی مانای خنکانە بۆ ئیسرائیل. فشاری ئیسرائیل بۆ سەر ئەردەن لە رێگای ئەمەریکاوە تاوەکو ئەردەنیش لەگەڵ ئیسرائیل بکەوێتە نێو چەرخوفەلەکی ئاشتییەوە ، هەر بە مەبەستی مسۆگەرکردنی ئاوی یەرموکی ئەردەنە بۆ ئیسرائیل !.

ستۆفەر تۆماس دەڵێ : ئەو دەستکەوتەی ئیسرائیل لە ئاودا لە شەڕی 1967 دا دەستی کەوت ، سالآنە بەرانبەر بە 2 ملیارد دۆلارە .پاش دەست بەکاربوونی تورکیا لە پڕۆژەی ناسراو بە GAP بە سەرپەرشتیی ئۆزال ی ئەندازیاری ئابووریناس و دیمریل ی ئەندازیاری هیدرۆلیك چەندەها مەبەستی دوور و نزیکی سیاسی و ژیانی لە پشتەوە بوو. کاتێ رێکەوتننامەیەکی نێودەوڵەتی نەبوو لە دابەشکردنی ئاودا ، تورکیا ئامادە نەبوو بچێتە ژێر باری هیچ مەرجێکەوە ، بانکی

نێونەتەویی کە ئەودەم ئۆزال تێیدا ئەندامیش بوو ئامادە نەبوو کۆمەکی تورکیا بکات بۆ پرۆژەی نابراو . تورکیا بۆ یارمەتی وەرگرتن ناچاربوو رووی یارمەتی لە ئەوروپا ئەڵمانیا و سویسرا بکات بۆ بە ئەنجام گەیاندنی گاپ . سعودیە و کوێت پارەیەکی زۆریان بۆ ئەم مەبەستە بە قەرز دایە تورکیا .

پرۆژەی گاپ ... هاوسەنگێتی تەواوی ناوچەکەی تێکداوە و کۆمەڵێ هەڕەشەی نوێی بە رووی ناوچەکەدا تەقاندۆتەوە . گاپ دووەم گەورەترین پرۆژەی جیهانە . بۆ وڵاتێکی کشتوکاڵی و سەربازی وەك تورکیا گەلێ گرنگە و دەیخاتە خانەی وڵاتێکی پیشەسازی بەرچاوەوە . گاپ لە 21 بەست و 17 وێستگەی بەرهەمهێنانی ووزەی کارۆئاوی پێکهاتووە ، لەگەڵ دوو کەناڵی زۆر گەورەدا . تەنیا بەستی ئەتاتورك 48 مليارد م3 ئاو گل دەداتەوە و دەتوانێ چۆڕبڕی بە فیڕۆچوون و ئاو رژانە سوریا و عێراقەوە بکات . فورات 320 مليارد م3 ساڵانە ئاو دەدات . بۆ پڕکردنەوەی بەستی ناوبراو تورکیا لە ساڵێ زیاتری کات پێویستە . گرنگی ئاو بۆ وڵاتانی سوریا و عێراق ژیانی هەموو دانیشتوانەکەی پێوە گرێ دراوە و بۆتە یەکەم پێداویستی ژیان . تورکیا لەمێژە ئاگاداری ئەم راستییەیە ، بۆیەکا بەرانبەر بە هەر جموجوڵێکی هەڕەشەی زیانبەخش (لە دیدی تورکیاوە) بۆ سەر تورکیا ، ئاو یەکەم

چەکە وەڵامی ناحەزەکانی پێ بداتەوە و لە دژیان وەکاری ببات .

بێ خۆخستنە باسە مێژووییەکانەوە ، پەیوەندی نێوان تورکیا و سوریا لە هەنووکەدا لەسەر سێ کوچکەی : ئاو بەدەستی تورکیاوە ، کارتی کوردی لە دەست سوریادایە ، کێشەی ئەسکەندەروونەی عەرەب لە لایەن تورکیاوە داگیرکراوە ، کە کێشەی نێوان نەتەوەی عەرەب و تورکیای تێدا رەنگ دەداتەوە . بە تایبەت پاش رێکەوتنامە سەربازییەکەی نێوان ئیسرائیل و تورکیا . لە باری ئێستادا سوریا گرفتاری چەند هۆ و هۆکارێکە کە بریتین لە : نەمانی شورەوی و لە دەستدانی ئەو دۆستایەتی و پاڵپشتەی هەیبوو ، پارچە پارچەیی عەرەب و بێ متمانەیی پێیان، بێهێزی باری ئابووری و کێشەی ناوخۆ لەگەڵ ئیسلامییەکاندا بۆیە تەنها و لاواز و ماوەتەوە . ئەم فاکتەرانە ئاستەنگ و رێگرن لە بەردەم سوریادا هەتا بڕیاری شەڕێکی راگەیەندراو دژی تورکیا و ئیسرائیل بدات . بۆیە هەر لە سەرەتاوە قورسایی خۆی خستۆتە سەر دوو تەوەر : کارتی کوردی ، کە لە پێویستدا دەتوانێ نەهی لێبکات و هەمان کات دنەشی بدات . ناچارانە بە سەر هەموو عەرەبدا پشتی خۆی بە ئێران ببەستێ و قایم بکات.

به هاتنه سەر حوكمی خاتەمی , حافز الاسد به سەرۆكايەتی دەســتەيەكی 300 كەســی چــووه تــاران و كۆمــەڵێ باســی بەسەركردەوه و چەندين پەيمانی نوێی بەست . جێی سـەرنجه كه له 1979 وه ئەمه دووەم سەردانی الاسد بووه . دەستەی نــاوبراو زۆربــەيان شــارەزايانی ســەربازی و جەنــەڕاڵ بــوون . سوريا هەتا هەنووكه وەك هێلانەيەكی تيرۆريستانی ناوچـەكه و جيهان ناسراوه . ئەمڕۆ ئەو دەستووپێيەشی بەستراوه . بۆيـه پێويستی بەو چەند تەوەر و بەره ناوچەييه هەيه . به تايبەتی كارتی كوردی ، چونكه هەر نـەبێت كـورد نـەك هـيچ داوايـەكی بەرانبەری له سوريا نييه ، بەڵكو زۆر لايەنی كوردی خۆيان بـه منەتباری سوريا دەزانن ! ! . ياخود له مامەڵەدا ناتوانێ وا بـه ئاســانی دەســتبەرداری بەرژەوەنديــەكانی ئێــران بێــت ، وەك لەوەی دەتوانێ زۆر به ئاسانی ســازش بـه كـارتی كوردييـەوه بكات . يان بيكاتــه مەبەســتێكی فشـار بـۆ ملـدانی توركيـا بـۆ گفتوگۆی سەرمێز و زامنكردنی بەرژەوەندييەكانی خـۆی . خـۆ گـەر ئـەم سياسـەت و تاكتيكانــه لــه پێنــاوی ســتراتيژی ئـاودا سەريان نەگرت ، وا دەتوانێ بەلانی كەمەوه به كـارتی كـوردی گێرەشێوێنی بخولقێنێ ! ! .

دياردەكــانی ئـــەم دواييـــەی نـــاوەوەی وڵات نزيكـــی دوا بۆچوونمانه . بۆيەكا هێزێكی كوردی لـەبری نەتـەوەی عـەرەب

هەڕەشە لە ئیسرائیل دەكات و سنوور و بەرەی ئێران دەكەنە سەنگەر و خۆیانی تێدا داڵدە دەدەن . كوردستان كراوەتە گۆڕەپانی ململانێی ئاشكرای نێوان بەرژەوەندی ناوچەیی و جیهانی شەڕی ناوخۆ هیچ رەهەندێكی كوردی نییە و راستەوخۆ بۆ پاراستنی بەرژەوەندی دەوڵەتە داگیركەرەكانە و لە پێناوی هیچ گۆڕانێكی پۆزەتیڤ و دەستكەوتێكی میللیدا نییە . بگرە هەڕەشەی راستەوخۆ بەسەر دەستكەوتی حكومەتۆكەی راپەڕینی گەلەكەمان (كە نەمانی ویست و داوا و خەونی هەموو داگیركەران و دوژمنان و خۆفرۆشانە) . ئەو پلانەی ئەمڕۆ لە كورد بە ئاگایی خۆیەوە دەكرێ و ئامێری جێبەجێكەری پلانەكەش هەر كورد خۆیەتی . ئاكامی ئەم پێشهات و مەرگەساتە وا دەكات زیانی جەرگبڕی هەبێت و مەترسی گەورەی لێ بكەوێتەوە ! ! . هاتنی لەشكری توركی داگیركەر بۆ سەر كوردستان بە پلەی یەكەم فشارە لەسەر سوریا و هەڕەشەیە بۆ ئێران .

بۆ ئیسرائیل پێویستە سوریا هەڵوێستی نەرم بێت و مل بدات . ئێران چاوترسێن بكرێ . ئیسرائیل بە توركیا ئەم دوو ئامانجە دەپێكێ . هەموو لایەكیش دەخوازن گۆڕەپانی شەڕەكەیان لێ دوور كەوێتەوە . كەچی هێزە كوردییەكان كە لە قۆناخی خەباتی رزگاریدان ! ! ئاگری ماڵەكەی خۆیان بۆ

خۆسووتاندن و کوردستان کاولکردن خۆشتر دەکەن . یەکێ دەبێتە شمشێر و ئەوی دیکە بە قەڵغانی دەستی داگیرکەران . لە هەلومەرجی ئێستادا دوژمنانی کورد شارەزای باری دەروونی و شوێنە زامدارەکانی جەستەی کوردن ، بۆیەکا لە هەر راگەیاندن و بۆنەیەکدا بازوویەکی کورد دەشکێنن و کوتەکێ دەدەنە دەست بازووەکەی دیکەی !. هەرچی تاوانی نامرۆڤانەیە دەیکەن بە بیانووی ئەوەی بانگهێشت کراون لەلایەن هێزێکی دیکەی کوردییەوە . بەم شێوەیە سیاسەتی چەپەڵیان پیادە دەکەن . مەترسی ئەم سیاسەتە جەهەنەمییە بۆ کورد دەیان هێندەی بەکارهێنانی گازی ژاراوی پڕ مەترسیترە .

ئیدی تا کەی ئەقڵی سیاسی کورد و جەماوەر خۆیان ناخەنە بەردەم پرسیاری : ئایا بەم سیاسەتی کوردکوژی و ئاژاوەگێڕییە چ قازانجێ بە کورد دەگات !؟ کاروانەکە بەرەو کوێ دەڕوات و بەکام هەوار دەگەین !؟ بۆ ئەوەی کورد نەبێتە یەکەم سووتەمەنی ئەو تەنوورەی (عەرەب و ئیسلام / تورکیا و ئیسرائیل) چی بکەین باشە !؟ .

گۆڤاری (**خوێندکاری کورد**) **ژمارە** 24 ■ 25 **گەلاوێژی** 1997/2609

هەندێك زانیاری دیكە لەمەڕ شەڕی ئاوەوە !...

خوێنەری خۆشەویست ... بەرودوا هەندێ بابەت لەسەر ئاو و بایەخی ئاو بڵاوكراتەوە و ئەو مەترسیانەی پێشبینی دەكرێن بۆ هەڵگیرساندنی شەڕ لە پێناوی ئاودا ، ڕۆژانە لێمان نزیك دەبێتەوە. لێرەدا لەمەڕ شەڕی ئاوەوە هەندێ زانیاری گشتی و داتا و سەرژمێری بەسەر دەكەمەوە كە ڕاستەوخۆ كۆمەك بە شارەزابوونی زیاتر دەكات لەسەر ئەو كارەساتانەی چاوەڕوانی دەكرێن .

بەگشتی 75٪ دنیا ئاو داگیری كردووە ، كە بریتییە لە 10 800 000 كم3 . ئەمەش دەكاتە 10800 ترلیۆن م3 ئاو و 97٪ ی لە دەریالووشەكاندایە و كەڵكی بەكارهێنانی نییە .

لە ڕۆژهەڵاتی نێزیكدا نزیكەی 300 ملیۆن مرۆڤ دەژین ، كە لە 8٪ ی هەموو دانیشتوانی جیهان پێك دێنن و خاكەكەی رووبەری 12 ـ 11٪ ی هەموو گۆی زەوی داگیر دەكات و تەنیا 7٪ بە كەڵكی دانیشتن و ژیان دێت . ئامار كراوە بۆ هەر كم2 , 26 كەسی بەردەكەوێ . لە ڕاستیدا گەرەكە حسابی 318 كەس بكرێت ... عەرەب وەك نموونەیەك دێنینەوە ،

چونكە دیارترین نەتەوەی گـەورەی ئـەم ناوچـەیەن . ئـیرادەی ئاویان وا بەدەست نا عەرەبـەوە و گـەمارۆدراون بـە توركیـا و ئێران و ئیتیوپیای خاوەن ئاو و لەم سێ بەرەدا لە جەنگدان . لە بەرەیەكی تایبەتیشدا لە جەنگدان لەگەڵ ئیسرائیلدا. رێژەی زاوزێ لە وڵاتانی عەرەبیدا 3٪ بەرزە و سـاڵی 1950 عـەرەب 76 ملیۆن بوون ، ساڵی 2035 دەبنە 600 ملیـۆن . هـەموو ئەو ئاوەی لە وڵاتانی عەرەبیدا هەیە بریتییـە لـە 173 ملیـارد م3 كە لە ساڵێكدا شـیاوی بەكارهێنانـە . لـە كاتێكـدا وڵاتـانی عەرەبی پێویستیان بـە 328 ملیـارد م3 ئـاو هەیـە . كەواتـە كەمی ئاو لە وڵاتانی عەرەبیدا بـە ملیاردەهایـە . وڵاتێكـی وەك ئاڵـەمانیا رێـژەی 151٪ كـەس بـەر هــەر كـم2 دەكـەوێت . باكوری ئەفەریقا و رۆژهەڵاتی نێزیك وشكایی و بیابانی تێدا لـە مەغریبەوە تا مەنگۆلیا درێژ دەبێتەوە . مانگی مـارتی 1986 رێژەی بارانبارین لە تونس 150٪ ملم زیاتر بووە ، كەچـی لـە مانگی 10 ـ 12 دا لە تێكڕای ئاسایی زۆر كەمتر باران باریوە. بەغـدا سـاڵانە 72 ـ 151 ملـم بارانبـارینی كـەمتر بۆتــەوە . ساڵانە دەوری 2ـ1 ملیارد مرۆڤ بە هۆی زیـادبوونی وشـكایی و لە كەڵك كەوتنی زەوی بـۆ ژیـان دەكەونـە بـەردەم هەڕەشـەی ترسـناكی سروشـتەوە !. ئـەم وشـكایی زیادبوونـە تەنانـەت ئیسپانیا و سیسیلیای ئیتالیـا و یۆنـان دەگرێتـەوە . پسـپۆڕ و

شارەزاكانی ئەمەریكی لە ساڵی 1980 دا و لە سەردەمی (جێمی كارتەر) دا راپۆرتێكیان بە ناونیشانی Global 2000 ئامادە كرد و گەیشتن بەم ئاكامە : (زیادبوونی دانیشتوانی نیوەی گۆی زەوی هەتا ساڵی 2000 پێویستی دووقاتی ئاو لەگەڵ خۆیدا دێنێتە كایەوە ... گەورەترین كێشەش بۆ ئەو وڵاتانە دەخولقێنێ كە بۆ هەر سەرێك ئاوی كەم بەر بكەوێت و رێژەی زیادبوونی ژمارەی دانیشتوان لە وڵاتەكەیاندا زۆر بەرزە . ئەم دیاردەیەش لە وڵاتە تازە پێگەیشتووەكاندا بە تایبەت ئەو وڵاتانەی كە لە باری ماڵی و تەكنەلۆژییەوە ناتوانن بەسەر ئەو كێشەیەدا زاڵ بن . هەراش زیاتر لە نێوان ئەو وڵاتانەدا ساز دەبێت ، كە رووبار دەیان بڕێت و لە باری نێونەتەوییشەوە یاسایەكی Eguitable Distribution رێكخەری دابەشكردن و یەكسان سوود لێوەرگرتنیان نییە بیچەسپێنن ، بەڵكو بە پێچەوانەوە لەم مەسەلەیەدا ویست و هێز و ئارەزووی سیاسەتی بەرژوەندی رۆژانەی دەوڵەتەكان كاریگەرن و یاساكە بەرێوە دەبەن و قورمیشی رووداوەكان دەكەن) .

لەگەڵ ئەوەی رێكەوتن و هاوكارییەكی بەرچاوی نێوچەیی هەتا ئێستا لە نێوان وڵاتانی وەك ئێكوادۆر ـ پیرۆ ، ئەمەریكا ـ بەریتانیا ، ئەمەریكا ـ مەكسیك دا سەبارەت بەو ئاوەی

دەکەوێتـە نێوانیانـەوە هەیـە . هـەر لایـەك هـەوڵی پاراسـتنی بەرژەوەندی لایەکەی دیکە دەدات . بەڵام وا دەبیـنین هـەرای نێـوان بـەرازیل و ئەرجـەنتین لەسـەر رووبـاری Rio de la Plata و ئیسـرائیل و ئـەردەن لەسـەر رووبـاری ئـەردەن و پاکستان و هیندستان و بەنگلادیش لەسـەر رووبـاری ئینـدۆز و ئێراق و سوریا لەسەر فورات و تورکیا و سوریا و ئێـراق لەسـەر فورات و میسر و ئیتیوپیا لەسەر نیل وا بەڕێوە .

هــــەر ئــــەودەم جێگــــری وەزیــــری دەرەوەی جــــارانی U.S.A R.Armitagr لـەم رووەوە ووتـی : (ئەمـەریکا رووبـورووی بەرپرسـیارێتییەکی تایبــەت دەبێتــەوە ، ئــەم ساتەوەختە دەرفەتێکی باش دەبـێ بـۆ ئەمـەریکا دان بـەوەدا بنێ کە قەیرانی ئاو لە رۆژهـەڵاتی نێزیکدا توندوتیـژ و ئـاڵۆزتر دەبێت . لەوانەشە سیناریۆی شەڕ دووریی نوێ بە مەسەلەکان ببەخشێ !. بۆ حکومەتی ئەمەریکی وا چاکە لـە کـاتی خۆیـدا ئامادەبێـت هـەوڵێکی Multinational لـە ناوچـەکەدا رێـك بخات) .

¼ ی دانیشتوانی دیمەشق هاوینان بـە هـۆی کـەمی ئـاوەوە ئاویان نییـە !. 88٪ی ئـاوی سـوریا لـە تورکیـاوە دێـت. لـە دەوروبەری عەمان ساڵانە 3م ئاو لە بەرزی ئاسـتی دەریـا نـزم دەبێتەوە . هەر لە عەمان و دیمەشق لە زسـتاندا مـەترێ بـەفر

دەبارێ . لە تورکیا هەزاران خەڵك دەبن بە ژێر هەرەسی بەفرەوە . لە نێو چیاکانی کوردستان و لوبنان هەزاران کەس رێگەی هاتووچۆیان بە هۆی زیادبوونی بەفر بارینەوە لێدەگیرێت .

پرۆفیسۆر John Kolars ی زانستگەی Michigan لە 28 .6 . 1990 ووتی : گەلانی عەرەبزمان دەکەونە سەر لێواری قەیرانێکەوە ، کە دووریيەکانی ئەوەی هەتا ئێستا روويداوە دەری دەخات ، ئەم قەیرانەش لە رێگای کەمبوونەوەی ئاوەوە سەر هەڵدەدات . هەر بۆیەش لەم بارەوە گۆڤاری Foreigen Policy ی ئەمەریکی ئاماژە بە بایەخی ئاو لە ئایندەدا دەکات و دەڵێ : لە پایەکانی وەزارەتی بەرگریدا ، زامنی ئاو مسۆگەرکردن هێندەی شوێنگەی زامنی سەربازی نرخ و بایەخی دەبێت .

بۆ ولاتە عەرەبزمانەکان کێشەکە لەوەدا خۆی گەورە و مەترسیدار دەنوێنێ کە 3/2 یان پشت بە ئاوی رووبار (ئەم رووبارانەش لە ناوچەی نا عەرەبییەوە دێت) و ئاوی سوێری دەریاکان دەبەستن . هەموو دەزانین سەرچاوەی ئاوی رووباری دیجلە و فورات و نیل لە کوێیە ؟!. رووباری ئەردەنیش (سوریا ، ئەردەن ، لوبنان و ئیسرائیل) خۆیان بە خاوەنی

دەزانن . لە نێوان سەڵتەنەتی عەممان و ئیماراتدا هەرا لەسەر ئاوی بورعلیمی هەیە .

لە ناوچەکەدا تەنیا لە وڵاتانی (تورکیا ، ئێران و سودان) نرخی ئاوی ئاسایی بۆ هەر سەرێك نرخی ئاسایی خۆی تێدەچێت ... دەنا لە ساڵی 1985 دا لە رۆژهەڵاتی نێزیکدا بۆ پاککردنەوە و ئامادەکردنی ئاوی خواردنەوە ساڵانە 300 دۆلار بۆ هەر کەسێك سەرفکراوە . ئەم برە پارەیەش بەهای دووبەرابەری هەمان کارە لە وڵاتێکی وەك ئەمەریکا و پێنج بەرابەری هەمان کار و پێویستییە وەك لە خوارووی رۆژهەڵاتی ئاسیادا !. پرۆسەی کەمبوونەوەی ئاو لە رۆژهەلاتی نێزیکدا هەر نابێتە مایەی شەڕی نێوان دەوڵەتان ، بەڵکو لە نێو خودی ئەو وڵاتانەشدا هەڕەشەی زەوی وشکبوونەوە زیاد دەکات و برسێتی و هەژاری و مەرگ ترس دەخاتە بەردەم ژیانی خەڵکەوە ، چونکە بە تێکڕایان کشتوکاڵین و سەرچاوەی ژیانیان ئاوە !. بۆ نموونە بۆ 1 تەن گەنم ساڵانە 1800 م3 و بۆ 1 تەن برنج 5000م3 و بۆ 1 تەن لۆکە 7500 م3 و بۆ 1 تەن گۆشتی سوور 2000 م3 ئاو پێویستە . لە بواری پیشەسازیشدا بۆ 1 لیتر نەوت 12 لیتر ئاو ، بۆ 1 تەن ئاسن 200م3 ، بۆ 1 تەن مس 500م3 ، بۆ 1 تەن نیکل 800م3 و بۆ یەك تەن ئەلەمنیۆم 1500م3 ئاو پێویستە . سەنتەرێکی

لێکۆڵینــەوە لــە ســاڵی 1980 دا لــە لوبنــان ئامــارێکی بــەم شێوەیە دەرخست : لە ساڵی 1990 دا هەر سەرێك لە رۆژێکدا لە لوبنان پێویستی بە 165 لیتر ئاو هەیە . ساڵی 2015 ئەو پێویستییە دەبێتە 260 لیتر ئاو لە رۆژێکدا . لـە ئـەردەن لـە حەفتاکاندا 60 لـیتر و لـە نەوەدەکانـدا 85 لـیتر ئـاو بـۆ هـەر سـەرێك هــەبووە ، لــە کاتێکـدا پێویسـتی راسـتەقینە نزیکـەی 120 لیتر ئاو بووە رۆژانە.

وەك ئاماژەمان بۆ کرد زۆربەی ئەو وڵاتانەی شانازی دەکەن بە رووبارەکانیانەوە و بەوەوە ناویان دەرکردووە ، سەرچاوەی ئاوەکەیان لە وڵاتی خۆیاندا نییە . ئەمـە لـە بـاری جـوگرافی و مێژووییەوە مەسەلەیەکی بەڵگەنەویسـتە . دیجلـە و فـورات لـە چیاکانی بەشە کوردستانی بندەستی تورکیـاوە هەڵدەقوڵێن و نیلـیش لـە وڵاتـانی ئیتیوپیـاوە دێـت! کەچـی شـۆفێنییەکی تەسکبینی وەك د. نبیل السمان لە کتێبەکەیـدا (حـرب المیـاە مـن فـورات الـی نیـل) دەنووسـێ : *رووبـاری دیجلـە و فـورات زۆربـەی لقـە سـەرەکییەکانی لـە دامـێنی خـوارووی چـیاکانی تۆرۆزەوە لە بەرزاییەکانی ئەنادۆڵی خـاکی ئێسـتای تورکیـاوە هەڵدەقوڵێن ، کە کاتێ هەتا ساڵی 1936 بەشێکی سروشتی و سیاسـی خـاکی سـوریا بـووە .* وابـزانم ئـەم بۆچـوونانە هـیچ وەڵامێك هەڵناگرێ ، بۆیە منیش وەك خۆی دەیکەمەوە دیـاری

ئەو ئەقڵە نەخۆشەی داگیرکەرانی کوردستان !. دەکرێت بە سوریا بەبێ ئاوی رووباری فورات بگوترێ وڵات نییە ، چونکە نزیکەی 640000 هەزار هکتار زەوی سوریا لەسەر ئاوی فورات بەندە . ئاوی سوێر و خوێیاوی خەرجی ئەمەندە زۆرە ، پرۆژەکەی بە گەلێ وڵات ناچێت بەرێوە . ئەمرۆش 60٪ توانای جیهانی بۆ پاڵاوتنی ئاو لە خوێ لە رۆژهەلاتی نێزیکدایە. 30٪ لە سعودیە و لە ساڵی 1953 وە لە کاردایە . 100٪ ی ئاوی کوێت پێویستە لە خوێ پاك بکرێتەوە . ئەم رێگاچارەی پاککردنەوەی ئاو لە خوێ لەمەودای دووردا زۆر سەرکەوتوو نابێت . بە هۆی پیسبوون و پاککردنەوەی بۆرییەکانەوە لە خوێ ووزە و خەرجی زۆر زۆر گەورەی گەرەکە . لە ساڵی 1970 دا ئیسرائیل ساڵانە زیاتر لە 500000 دۆلاری تەرخانکرد بوو بۆ کرداری بارانبارینی دەستکرد بە هۆی هەورەوە . بۆ زیادکردنی 15٪ بارانبارین لە ئیسرائیلدا . ئەم رێگایەش سەری نەگرت ، چونکە شوێنی باران بارینەکە نەدەکرا کۆنترۆڵ بکرێ . گەلەك جاران هەورە دەستکردەکانیان دەکرد بە باران و لەسەر دەریاکان دەبارین . یاخود لە شوێنی مەبەست و ئەو حەوز و جۆگەلانە نە دەباری کە بۆیان ئامادە کردبوو . کەمی بارانبارین و زیادبوونی وشکایی زەوی کێشەی دانەوێڵە و کشتوکاڵیشی وا بەملەوە ..

لــه ولاّتێكــی وەك میســر دا ســاڵی 1971 ٪81 دانەوێڵــەی ناوخۆیی خۆی بەرهەمهێناوە . ساڵی 1981 بووە بە 49 ٪ . لەعێراقدا ساڵی 1970 91 ٪ دانەوێڵەی خۆی بەرهەمهێناوە . ســاڵی 1981 بــووە بــە 47 ٪ . ئــەم رێــژە بــۆ كــەموزیادی پێویستییەكانی گۆشت و رۆنی زەیت بە هەمان شێوە بووە .

ئیســـرائیل 34 ٪ و میســـر 25 ٪ ی بـــژێوی خۆیـــان لـــە ئەمەریكاوە دێنن . تا بێت پێویستی هاوردەیان زیاتر دەبێت . ســاڵی 1980 لــە رۆژهــەلاّتی نێزیكـدا 32 ملیـۆن تـەن گـەنم بەرهەمهێنراوە، تەنیا 20 ملیۆنی پێویستی بە 30 ملیۆن تەن هەبووە . بە پێی حسـابكردنەكە بـۆ سـاڵی 2000 هـەزار 43 ملیۆن تەنی پێویست دەبێت .ئەم فاكتەرەش باری ئابووری لە خۆدانەبووی ئەو ولاّتانە هێندەی تـر دادەوەشـێنێ و ملكـەچ و قەرزاریان دەكات . سـەرئەنجام بـەرەو شـەڕ و پێكداكێشـان و هەرەس مل دەنێن.

لـە لایـەكی دیكـەوە لـە كـەناری دیجلـە و فـورات و نیـل دا مێژووی مرۆڤایەتی سەری هەڵداوە . شارسـتانێتی و كوولتـوور لەوێوە پەیدا بـووە . لـە ئاینـە ئاسمانییەكانـدا چـیرۆكەكانی كەشتی نوح و حەزرەتی موسا خسـتنە نـاو سـەبەتەوە و دانـی بەدەم ئاوی نیلەوە و زۆر چیرۆكی ئەفسانەیی دیكەمان بەرچاو دەكەوێت . شەڕی نێوان بابلی و سۆمەری و ئاشووری و میـدی

و فیرعەونـــەکان لـــە مێـــژوودا هـــیچ کـــاتێ لـــە مەبەســـت و بالادەستییان بەسەر ئەم ناوچە پڕ لە خێر و بەرەکەتەی ئـاودا دوور نەبووە . ئەم ولاتانەی خۆیان بە خـاوەنی ئـەم رابـردووە دەزانـن ، ئیمـڕۆ رووبـەڕووی هەڕەشـەیەکی نـوێ بوونەتـەوە . سـەرئەنجامی کۆمـەڵێ هـۆ و هۆکـار ، لەسـەرو هەموویانـەوە هۆکاری سیاسی . لە سەردەمی کۆنەوە بیر لە گلدانەوەی ئـاو بـۆ سـوودلێوەرگرتن و فشـاری سیاسـی لـە کـاتی پێویسـتدا کراوەتەوە . لەسەردەمی نوێدا پاش ئەوەی نەخشەی سیاسـی و جوگرافیای ناسروشتی هاتـە کایـەوە ، مەترسـی و پێویسـتی ئـاو و زۆر کەرەسـەی خـاوی دیکـەی وەك نـەوت بـە تایبـەتی دەرکـەوت . مـرۆف لـە هەلومـەرجی ئێسـتادا حکومەتـەکان ناچاربوون بیرۆکەی (بەنداو) ی ئاو بخەنە کار .

ئـەم بیرۆکـە تـازەش کـە تێکـەڵ بـەو نەخشـە و مەرامـە سیاسییانە دەبـێ ، ئیـدی متمانـەی ئـەو دەوڵەتانـە بـە یـەکتر هێندەی دیکە بەرەو خانەگومانی دەچێت ! !.

1910 ـ1925 بەنداوی زنار لەسەر رووباری نیلی شـین بـۆ گلدانـەوەی ملیۆنـێ م3 ئـاو دروسـتکراو لـە 1932 ـ 1936 بەنداوی جبـل العلیـا بـۆ 3500 م ئـاو دروسـتکرا . کـاتێکیش میسـر ویسـتی بەنـداوی بـەناوبانگی اسـوان دروسـت بکـات ، لەبەرئەوەی خۆی بـە خـاوەنی یەکـەمی نیـل دادەنـێ و هـەقی

ئەوە بە خۆی دەدات زیاتر سوود لە نیل وەربگرێ ، گوایە ژمارەی دانیشتوانی سێ بەرابەری سودانە . هەرای سیاسییان لێپەیدابوو . وە ساتێ ئیتیوپیا ویستی لەسەر رووباری تانا بەنداو دروست بکات انور سادات رایگەیاند کەوا میسر ئامادەیە بچێتە شەڕێکەوە گەر ئیتیوپیا بەنیاز بێت لەسەر رووباری تانا یاخود سەرچاوەی رووباری نیلی شین بەنداو دروست بکات .
بەهەمان شێوە بۆ سوریا و عێراق بەرانبەر پرۆژەی GAP ی تورکیا هەمان هەڵوێست وەرگیرا . وەلێ هەلومەرجی ناوچەکە و گێرۆدەیی ئەو دوو وڵاتە جارێ شەڕەکەی دواخستووە ! .
ساڵی 1954 عێراق دژی دروستکردنی بەنداوی الطبقة لەسەر ئاوی فورات لە لایەن سوریاوە وەستایەوە و لەشکری بردە سەر سنووری سوریا . لە ساڵی 1967 دا سوریا و عێراق پەیوەندییەکانیان ئاڵۆز بوو . عێراق داوای 14000000 ملیۆن م3 ئاوی کرد ، بەڵام سوریا رایگەیاند کەوا عێراق پێویستی تەنها بە 9000000 م3 . هەرای سیاسی لە مەسەلەی ئاوەوە سەری هەڵداوە . ئیتیوپیا کۆمەکی سوپای رزگاریخوازی سودان ـ SPLA ی مەسیحی دەکات . میسریش کۆمەکی ئەریترییە موسڵمانەکان لە خەباتی سەربەخۆیدا دژی دەسەڵاتی ئیتیوپییەکان دەکات . ئیتیوپیاش بۆ پاراسنتی بەرژەوەندییەکانی خۆی دۆستایەتییەکی تونـدوتۆڵی لەگەڵ

ئیسرائیلدا دروستکردووه . ئەو ولاَتانەی کە رووباری نیل پێیاندا تێدەپەڕێت ، ساڵی 1983 لە نێو خۆیاندا ڕێکەوتننامەیەکیان بەناوی برایەتی ـ Undugu وە دامەزراند. وەلیٚ ئیتیوپیا کە قفلّ و کلیلی ئاوەکەی لایە رازی نەبوو ببێتە ئەندامی ئەو ڕێکەوتننامەیە. ساڵی 1990 کاتیٚ لیژنەی پرۆگرامی گەشەپێدانی UNO وUNDP وUndugu ویستیان پێکەوە لێکۆڵینەوەیەك لەسەر حەوزی نیل بگرنە ئەستۆ و ئامادە بکەن ، ئیتیوپیا ڕێگەی لیژنەکەی نەدا بێتە ولاَتەکەیەوە. میسر بەرنامەیەکی درێژخایەنی خستۆتە بەردەست و بەر لە هەر شتیٚ هەوڵی بەرهەمهێنانی ووزەی کارەبا دەدات . بۆیە تۆڕێکی پێکەوە گرێدانی کارەبایی لە نێوان بەنداوی ئەسوان و Ingu لە ئۆگەندە ساز دا . بەرانبەر بەمە سودان گەرەکییەتی پڕۆژەی هیدرۆکارەبایی لەسەر رووباری Albert و Edward دابمەزرێنیٚ . شەڕی عێراق و ئێران 1980 ـ1988 دەوری 2, 452 ملیۆن دۆلاری عێراق و 644 ملیۆن دۆلاری ئێرانی تێچوو .100000 هەزار لە عێراق و 300000 هەزار کوژراو لە ئێران و بەهەردوولا 750000 هەزار بریندداریان دا . ئێران لە ساڵی 1919 وە نەوت دەنێرێتە دەریٚ و عێراق لە 1931 وە . بەلاَم تەنیا ئەو 8 ساڵەی شەڕ نرخی زیاتری لە هەموو ئەو

سالآنەی نەوت ناردنە دەرەوە تێچوو . دیارە کێشـەی شـط العـرب و کەنـداوی فارسـی تەڵەزگەیـەکی ئەزەلیـە و نـە چارەسـەرکراوە و نـە بـۆ هەمیشـەیی دەکـرێ .لـە نێـوان ئـەم وڵاتەدا هەردەم و هەمیشە فاکتەرێکی حازر و ئامادە و کاریگەر و سازش لەسەر کراوی شەڕی نێوانیان بـووە و دەبـێ . ئـەمڕۆ لە ڕێگای ئاوەوە ئیسـرائیل لـە دوو لاوە دەکـارێ فشـار بخاتـە سەر سوریا : لە باکوورەوە بە هۆی تورکیاوە و لە خوارەوە لە ڕێگای ئەردەنەوە . ئەو پەیوەندییـەی ئیسـرائیل و تورکیـا بـە مەبەستی فشارە بۆ سەر سوریا و عێراق و مسۆگەرکردنی ئاوی دیجلـە و فوراتـە. پەیوەنـدی ئیسـرائیل لەگـەڵ ئیتیۆپیـا و ئۆگەندە دا بۆ فشـارە لەسـەر میسـر و سـودان . بنـەمای سـێ کوچکەیی (زەوی ، ئاشتی ، بەرووبووم) ناوەڕۆك و دروشمـی سیاسەتی ئیسرائیل و ئەمەریکایە بۆ چارەسـەرکردنی کێشـەی ڕۆژهـەڵاتی ناوەڕاسـت . لـە سـاڵی 1967 دا هـەر سـێ وڵاتـی تورکیـا ، سـوریا و عێـراق لـە بەغـدا کۆبوونـەوە بـۆ ڕێکـەوتن لەسەر مەسەلەی دابەشکردنی ئاو . داواکاری عێـراق 18000 ملیۆن م3 ئاو و سوریا 13000 ملیۆن م3 و تورکیا 14000 ملیۆن م3 بوو. بەڵام ڕێکنەکەوتن .

لە هەنووکەدا چ سوریا و چ عێراق هەریەکەیان بە جیـا پـاش زاڵـی و دەسترۆیشـتوویی تورکیـا بـە هـۆی GAP وە بەسـەر

ئاوی فورات و دیجلـه دا ، ڕێکەوتننامـەی جیـا و سـەربەخۆیان لەگەڵ تورکیـادا مـۆرکردووە . وەك دەزانـین لـە دەمـی شـەڕی عێڕاق و ئێراندا سوریا ڕێگەی بۆرییە نەوتەکانی عێراقی بڕی بە خاکی سوریادا تێپەڕن ، چونکە سـوریا لایـەنگری ئێـران بـوو . تورکیا وەك دەوڵەتێکی بە رواڵەت بێلایەن ڕێگەی دەربازبوونی بـــە نـــەوتی عێـــراق دا .ســـاڵی 1988 لـــە دیمەشـــق ڕێکەوتننامەیـەکی گـرنگ لەسـەر دەسـتی (ئـۆزال) دا لەگـەڵ ســوریادا مــۆرکرا . وەلــێ پابەنــدی پێــوە نــەکرا . دواجــار ڕێکەوتننامـەی مـانگی ئۆکتۆبـەری 1998 لـە نێـوان سـوریا و تورکیادا لەسەر مەسەلەی ئاو و ئاساییشـی سـنووری بەرانبـەر بــە کێشــەی P.K.K . ئەمــەش شــیاوی هەڵوەشــانەوە و جێبەجێ نەکردنە . لە ڕووی یاسای نێودەوڵەتییەوە ڕێکەوتن و بـەکارهێنانی ئـاو بـە پێـی پێویسـت و ژمـارەی دانیشـتوان و پێویستی کشتوکاڵی و ئابووری و پیشەسازی دیاری دەکـات . ئـەو وڵاتـەی زیـاتر سـوود لـە ئـاو وەرگـرێ و زیـان بـە وڵاتـی دراوسێ بەو سوود لێبینینە بدات، دەبێت قەرەبووی زیانی ئەو وڵاتــە بــە پــارە بداتــەوە . لــە مــانگی 11 ـ 1991 دا لــە ئەسـتەمبوڵ بڕیـار درا کۆنفرانسـێك بـۆ کێشـەی ئـاو بگیرێـت ، نــەگیرا ، چــونکە 7 وڵاتــی عــەرەبی بــە هــۆی بەشــداری ئیسرائیلەوە ئامادە نەبوون . مانگێ بەر لەم کۆنفرانسە لەسەر

مەسەلەی (کۆنفرانسی ئاشتی لە رۆژهەلاتی ناوەڕاستدا) بۆ مەسەلەی کێشەی ئاو بڕیاردرا جارێکی دیکە کۆببنەوە . ئەوەبوو بڕیار درا لە مانگی 5 ـ 1992 دا لە ڤییەنای پایتەختی نەمسا بگیرێ . ئاکام نوێنەری 32 ولات بەشدابوون. بەلام دیسان چەند دەولەتێکی گرنگ وەك (عێراق و ئێران) داوەت نەکرابوون . سوریا و لوبنانیش بەشداری کۆبوونەوەکە نەبوون . بۆیە نەتوانرا هیچ بڕیارێکی تێدا بدرێ . بە تایبەت کە نوێنەری ئیسرائیل سوور بوو لەسەر ئەوەی تەنها باسی لایەنی تەکنیکی ئاوی تێدا بکرێت . ولاتە عەرەبییەکان داوایان ئەوە بوو لە پێشەوە باسی چۆنییەتی دابەشکردنی ئاو بکرێت. لە مانگی 6 ـ1992 دا Rio de Janerio ی پایتەختی بەرازیل نوێنەری 300 سەرەك دەولەت و زانا و پسپۆڕی شارەزا لەسەر پرسی ئاو کۆبوونەوە. دیسان نەیانتوانی کێشە ئالۆزەکانی لەمەڕ ئاوەوە چارەسەر بکەن .

ئۆزال لە دەمی خۆیدا پێشنیازی راکێشانی (بۆرییەکانی ئاشتی) خستە بەردەست ، کە بریتی لە پروژەیەك نزیکەی 20 ملیارد دۆلاری تێدەچوو . بڕیار بوو سالانە 2,5 ملیارد م3 ئاو لە تورکیاوە بگوێزێتەوە ، واتە رۆژانە 3,5 ملیۆن م3 . نرخی گالۆنێ ئاو بەم رێگایە سێ بەرابەری ئەوەی تێدەچوو

ئاو له خـوێ چـاك بكەنـەوە . بانگاشـە زەقـە رووكەشەكەشـی بریتی بوو لـە بەرقـەراركردنی ئاشـتی لـە ناوچـەكەدا ، وەك لـە ناوەكەیـەوە هـاتووە . لـە بۆرییـەكانی ئاشـتییەوە ئـاو دەبـوو بنێرن بۆ :

1ـ سوریا و ئەردەن و رۆژئاوای سعوودیە . 2ـ كوێت و ئیمارات و شوێنەكانی دیكەی سعوودیە . درێژی ئەم دوو بۆریە نزیكەی 20000 هەزار كم و تیرەی 3م دەبوو . بەڵام ئەمـەش سـەری نەگرت! . ئێرانیش ویستی بە بۆرییەكی 2000 هـەزار كـم ئـاو لە رووباری كاروونەوە بۆ قطر بنێرێ . ئەمەش مایەوە و بـۆی نـــەكرا . ســـەرئەنجام ئـــەوەبوو كۆمیســـیۆنی كۆمەڵایـــەتی و ئابووری سەر بە UNO رەخنـەی تونـدە لـە توركیـا و ئێـران گرت ، سـەبارەت بـەوەی هـەردوو وڵات نایانـەوێت ئـەو ئـاوەی لەبەر دەستیاندایە بە رێكوپێكی دابەشی بكەن و هـەردوو وڵات دەیانـــەوێ ئـــاو وەك ئـــامرازێكی دەســـەڵات و باڵادەســـتی و زاڵبـــوونی خۆیـــان بەســـەر ناوچـــەكەدا بـــەكاربهێنن ... لـــە سەردەمی شادا ئێران توانی رێڕەوی چـەمێ كـە بـەرەو عێـراق لای خانەقینەوە دەهـات بگـۆڕێ و نـەهێڵێ چـیدی بـە عێراقـدا تێپەڕێت .

پەیمانـــە گشـــتی و تایبەتییـــەكان ، دابونـــەریت و عـــورفی نێودەوڵـــــــەتی و پرینسیپەگشـــــــتییەكانی یاســـــــاش

International Law Association لەساڵی 1966 دا لــە هێلســینکی بڕیــاری لەســەر دراوە . لــە 41 بەنــد پێکهــاتووە، کەچــی هــەر گفتوگۆیــان لەســەر دەکرێــت و هــەتا ئێســتا کاریــان بــە دروســتی پێنــەکراوە . دوا بڕیــاری دەزگــای یاسای نێودەوڵەتی سەر بە رێکخــراوی نەتــەوە یــەکگرتووەکان لــە دوا کۆبوونــەوەی خۆیــدا لــە ســالزبۆرگ ـ نەمســا لــە ســاڵی 1991 دا دەڵێ : (هەر وڵاتێك مافی بەکارهێنانی ئاوی رووبارە نێودەوڵەتییەکانی هەیە ، کە بــە وڵاتەکەیــدا تێدەپــەڕێت . بــە پێی ئەو مەرجانەی کــە یاســای نێودەوڵــەتی دایــدەنێت . هــیچ دەوڵەتێ مافی دامەزراندنی پرۆژەی هەندەســی و بــەکارهێنانی ئاوی رووبار و حەوزەکانی نییە ، کە ببێتە مایەی زیان گەیاندن بە ئاو . هەڵسان بەکارێکی وا ، تەنیا لە کاتی رێکەوتنی پــێش وەخت و ئامادەیی قەرەبووکردنەوەی زیانەکاندا دەبن) .

<u>رووباری نیل 6671 کم درێژە</u>

62و7 ٪ دەکەوێتە ســودانەوە ، دانیشتوانی 800و23 ملیۆنە .

12و1 ٪ دەکەوێتــە وڵاتــی ئیتیۆپیــاوە ، دانیشــتوانی 5و49 ملیــۆنــە .

9و9 ٪ دەکەوێتـــە وڵاتـــی میســــــرەوە ، دانیشـــتوانی 52 مــلیـــۆنە .

7و7 ٪ دەکەوێتــە وڵاتــی ئۆگەنـــدەوە ، دانیشـــتوانی 1و17 ملیــۆنە .

8و3 ٪ دەکەوێتــە وڵاتـــی تـــانزانیـــاوە ، دانیشـــــتوانی 24 مــلیـــۆنە .

8و1 ٪ دەکەوێتــە وڵاتـــی کـــینیاوە ، دانیشـــــتوانی 8و23 ملیۆنـە.

رووباری نیل چەند لق و جۆگەی دیکەشی دەچێتە سەر و 8و.٪ دەکەوێتە زائیرەوە .

گرنگترین بەنداوەکانی سەر رووباری نیل:

ئەســوان/ 1902 ـ 1912 تەواو بووە و لە 1934 وە بەرفراوانتر کراوە . 6و333 ملیۆن م3 سێجا ئاو گلدەداتەوە .

ســد العــالی/ 1971 بــۆ گلدانــەوەی ... و165 ملیــاردم3 دروستکراوە .

Kashmel Girba 1964 تەواو بووە ، بۆ 1200 ملیـارد م3 ئاو گلدانەوە دروستکراوە .

جبـل علیـا 1037 تــەواو بــووە ، بـۆ 3600ملیـارد م3 ئـاو گلدانەوە دروستکراوە .

زنار 1925 تەواو بووە ، بۆ 1000 ملیـارد م3 ئـاو گلدانـەوە دروستکراوە .

1966 Roseies تـەواو بـووە ، بـۆ 3000 مليـارد م3 ئـاو گلدانەوە دروستكراوە .

روبارى فورات : 2320 كم درێژە

445 كم دەكەوێتە توركياوە.

673 كم دەكەوێتە سورياوە .

1200 كم دەكەوێتە عێراقەوە .

بەنداوەكان :

كەرەبان / 1973 تەواو بووە . قەرەقايا 1987 تەواو بووە .

ئەتاتورك 1990 تەواو بووە . ئەمانە دەكەونە توركياوە .

التورە / 1973 تەواو بووە.دەكەوێتە سورياوە .

رمـــادى 1954 و هندييـــە 1913 تـــەواو بـــوون . دەكەونـــە عێراقەوە .

روبارى ديجلە 1656 كم درێژە .

300 كم دەكەوێتە توركياوە .

1358 كم دەكەوێتە عێراقەوە .

بەنداوەكان :

ئاسكى موسـڵ 1974 و سـامەڕا 1956 و كـوت 1939 تـەوا بوون . دەكەونە عێراقەوە .

رووباری ئەردەن 650 کم درێژە

بەنداوەکان :

مقارین 1964 و مخبە 1973 و لیف طلال 1977

تەواوبوون . دەکەونە ئەردەنەوە .

پێویستی ئیسرائیل بە ئاو بە ملیۆن م3

سالّ	هەموو	کشتوکالّ
ڕێژە بە سالانە		
1948	350	260
1949		٪17
1958	1و274	1و032
1964 ٪90		
1969 ـ70	1و564	1و24
1976 ٪98		
1976ـ77	1و670	1و271

ئاو لە ئەجەندەی داهاتوودا

هەموو لە بایەخ و گرنگی ئاو لە مێژووی ژیانی مرۆڤایەتیدا , ئاگادارین . سەرەتای رسکانی ژیانی مرۆڤایەتیش لە هەموو شارستانییە کۆنەکانیدا هەر لە کەناری رووبار و دەریا و سەرچاوە ئاوییەکانەوە بووە . ساتێ مرۆ بەدوای بژێوی ژیاندا وێڵبووە لە کەناری ئاوەکاندا مەودای حەسانەوەی بۆ خۆی هەڵبژاردووە . ئینجا لە سازدانی هێلانە و شارۆچکە و شارەوە گەیشتۆتە ئەم پلەیەی ئەمڕۆ ، کە دەیبینین . دیسان مرۆڤ ئاوی بۆ بازرگانی و هاچۆ بەکارهێناوە . لە دنیای ئەمڕۆشدا ئاو چەکێکی گرنگی سیاسی و سەربازی و سەرچاوەیەکی یەکجار بە نرخ و گەورەی ئابووریشە .

رۆژانی 24 ـ 8 تا 4 ـ 9 ـ 2002 لە شاری یوهانسبۆرگ لە ئەفەریقا UN پاش دەساڵ تێپەربوون بەسەر کۆبوونەوەکەی 1992 ی بەرازیلدا گەورەترین کۆبوونەوەی لە تەمەنی خۆیدا بەست . ئەم کۆبوونەوەیە نزیکە6000 هەزار کەس لە سەرەك دەوڵەت و نوێنەری 109 وڵات و نوێنەر و ئەندامانی چەندەها رێکخراوی نا دەوڵەتی NGO بەشدارییان تێدا کرد . دیارە کێشەکانی ئاو و برسێتی و هەژاری و ژینگە

سەرتۆپی خشتەی کارەکانی کۆنفرانسەکەیان داگیر کردبوو . ئەوەی لەوێدا باسکراوە بریتییە لەوەی لە 2و6 ملیارد مرۆڤ لە دانیشتوانی سەر زەوی لەم کاتەدا نزیکەی ملیاردێك مرۆڤ ئاوی پاکی خواردنەوەیان نییە وە دەستیان پێی راناگات . وە باس لەوە کرا کەوا ئەم ژمارەیە تا ساڵی 2030 دەبێتە نزیکەی 3 ملیارد . وە نزیکەی 5 ملیۆن دەمرن کە زۆربەیان منداڵن . World Watch-Institut لە لێکۆلینەوەیەکدا دەڵێ : نزیکەی 14 تا 30 هەزار کەس رۆژانە بە هۆی نەخۆشی خواردنەوەی ئاوی پیسەوە دەمرن . بۆ رزگارکردنی ژیانی 2 ملیۆن مرۆڤ پێویستی بە 200 ملیارد دۆلار هەیە . ئەمەش پێویستە کاری بۆ بکرێت و هاوکاری بکرێت .

ئاو پێویستییەکی بایەلۆژییە ... بۆ خواردن و خواردنەوە و خۆپاراستن لە نەخۆشی و پاکوخاوێنی بەکاردێت ، چونکە وەك دیارە 90٪ نەخۆشییەکان لە پیسبوونی ئاوەوە دروست دەبن . دیسان بۆ بەختەوەری مرۆڤ بۆ پێویستی ناوماڵ ، پیشەسازی ، کشتوکاڵ ، گەشتوگوزار، سەیرانگا و گەلێ بواری دیکەی ژیان پێویستە .

بەحرەین لە وڵاتە هەرە هەژارەکانی دنیایە لە سەرچاوەی ئاودا ، کەچی رێژەی هەرە بەرزی ئاوی پاکی دەگاتێ . بەڵام بەنگلادیش ئاوی زۆرە ، وەلێ چاك نییە و بۆ خواردنەوە

دەســت نــادات و بــاری ئــابووری خراپــی وڵاتەکــەش رێگــرە لەبەردەم کۆمەڵێ پرۆژەدا کە لەو وڵاتەدا بێتە کایەوە .

ئاو بە هۆی ژەنگاوی بوون و رزینی بۆرییکانەوە پیس دەبێت و لە گەلێ لە وڵاتانی جیهانـدا توانـای تازەکردنـەوە و گۆڕینی ئەو بۆرییانە نییـە ، یـاخود فـەرامۆش دەکـرێن . وە هـەروەها سەرچاوەی ئاوی خواردنەوە بە هۆی بارانـەوە پـیس دەبێـت و خەرجییــەکی زۆری بــۆ پاکردنــەوە دەوێ تــاوەکو شــیاوی خواردنەوە بێت . ئاو دیسان بەهۆی ژەهر و پیسی ناو هـەواوە پیس دەبێت. لە 20 ساڵی داهاتوودا بـەهۆی زیـادبوونی 70 ـ 30 ٪ ژمــارەی دانیشــتوانی ســەر زەوی و زیــادبوونی پێداویسـتی ئـاوەوە ، پێویسـتی 40٪ ئـاو بـەرز دەبێتـەوە . ئەوجا هەتا هەنووکە نزیکەی بـڕی 70 ٪ ئـاو بـۆ کشـتوکاڵ و زەویـوزار پێویسـتە و ئەمـەش بـە هـۆی بەرزبوونـەوەی پلـەی گـەرما و بـەرەو وشـکبوونەوەی زەوی ئـاوی زیـاتر پێویسـت دەبێت . هەر بۆ نموونە بۆ بەرهەمهێنانی یەك تـەن دانەوێڵـە ، پێویسـتی 1000 تـەن ئـاو دەخوازێـت . 90 ٪ ئـاو کـۆنترۆڵ ناکرێـت و کـەس نازانـێ چـی لـێ دێـت . لـە شـوێنێکی وەك ئۆگالالـەی ئەمـەریکادا ، کـە سەرچـاوە و حـەوزێکی گـەورەی ئـاوە، سـالانە 12 ملیـارد م3 ئـاو وون دەبێـت . هۆکـارێکی یــەکجار گرنگــی زیــادبوونی مەترســی ئــاو پەیوەنــدی بــە

بەرزبوونەوەی پلەی گەرمای زەوییەوە هەیە ، کە تا 2100 بەرێـــژەی 6 ٪ پلـــەی ســـەدی زیـــاد دەکـــات . بـــۆ بەرەنگاربوونـەوەی ئـەم مەترسـییە سەرچـاوەکان بـاس لـەوە دەکـــەن کـــە ســـالآنە 150 ـ 300 ملیـــارد دۆلار خـــۆی دادەسـەپێنێ . لـە کاتێکدا کـەوا لـە وڵاتێکـی ئـەوروپایی وەك ئەڵمانیادا کە سەرچاوەی ئاویشی هێندە زۆر نییە ، هەر تاکێك بە 130 لیتر ئاو رۆژانە ژیان دەگوزەرێنێ .

800 ملیـۆن مـرۆڤ بـە برسـێتییەوە دەنـاڵێنێ . تـەنها لـە وڵاتێکـی وەك زیمبابۆیـدا نزیکـەی 6 ملیـۆن کـەس برسـێتی هەڕەشـەی ژیانیـان لـێ دەکـات . ملیـارد و نیـوێ مـرۆڤ زیـاتر ئەلەتریکیان نییە و دوو تا سێ ملیارد مرۆڤ بەلوعـە و شـوێنی دەستشـۆری نییـە . بـانکی نێودەوڵـەتی لـە ئامـارێکی خۆیـدا دەڵـــێ 600 ملیـــارد دۆلار بـــۆ 10 ســـاڵی داهـــاتوو بـــۆ مشورخواردنی ئاو و زامنکردنی لە وڵاتانی تازە پێشـکەوتوودا پێویسـتە خـەرج بکرێـت تـاوەکو تووشـی کارەسـاتی گـەورە نـەبین. کێشـە و هـەرا لەسـەر ئـاو لـە دنیـادا باسوخواسـتێکی گەرمە و گـەر چارەسـەرێکی دادپەروەرانـە و یاسـایی دروسـتی نەکرێت ، کە ئەویش دیارە بـە هـۆی ئـەو بارودۆخـە سیاسـییە بەسەر یەکدا هەڵپژاوە ئاسۆی مژدەبەخشی تێدا بەدی ناکرێت، ئەوا مرۆڤایەتی چاوەڕوانی شـەڕی گـەرم و خوێنـاوی گەورەیـە

لەسەر ئاو . لێکۆلینەوە جیهانییەکان ئاماژە بە 15 شوێنی دنیا دەکەن ، کە لەسەر ئاو بەزم و هەرا دروست دەبێت . بەشی هەرە زۆری ئەو ناوچانەش وان لە ئاسیا و ئەفەریقا دا .

هەر لە دەمی بەسترانی ئەو کۆنفرانسەدا و لە کاتێکدا کە ئیسرائیل وا بەو توندوتیژییە رووبەرووی فەلەستینییەکان دەبێتەوە ، وەزیری ئاو و ئاودێری ئەردەنی حازم ناسر پرۆژەی راکێشانی ئاوی دەریای سووری بۆ دەریای مردوو لەگەڵ ئیسرائیلدا خستە بەر باس ، کە بڕی 8 ملیارد دۆلاری تێدەچێت . هۆکەشی ئەوەیە کەوا دەریای مردوو ساڵانە بەرزی یەك مەتر ئاوەکەی کەم دەکات و تا ساڵی 2050 نیواونیو دەبێت .

+ بۆ ئەم وتارە سوودم لە گۆڤار و رۆژنامە ئەڵمانییەکان وەرگرتووە .

ناونیشانی (ڕێکخراوی خوێندکارانی سۆسیالیستی
کورد لەئەوروپا (سـۆکـسـە) :

SOKSE

Postfach 100 673
10 566 Berlin
Germeny

sokse@gmx.de

http://www.PASOK.org

لە بڵاوکراوەکانی دەزگای چاپەمەنیی شەهید
(فـەرهـاد خـەفـاف)

Aw
Projey GAP

Elqeyekî tirî kolonyalîzmekirdinî Kurdistan

Halo Berzinceyî

Le bilawkirawekanî (Rêkxirawy Xuêndkaranî Sosyalistî Kurd le Ewrupa - SOKSE)
Çapî dûem - 2004